

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

LIENE ROZE

**Emocionālās attīstības sekmēšana 5-6 gadīgiem bērniem
vizuālajā mākslā**

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Docente
Akadēmiskais amats

Dr.paed,
Zinātniskais/akadēmiskais
grāds

Dagnija Vigule
Vārds, Uzvārds

Paraksts

KULDĪGA 2021

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma – “Emocionālās attīstības sekmēšana 5-6 gadīgiem bērniem vizuālajā mākslā”.

Darba autore – Liene Roze

Pētījuma mērķis - pētīt pirmsskolas vecuma bērna emocionālās attīstības sekmēšanas iespējas vizuālās mākslas procesā.

Pētījums sastāv no divām daļām – teorētiskā daļa un empīriskā daļa.

1. Teorētiskajā daļā tika pētītas un analizētas pedagogu un psihologu atziņas par bērnu emocionālo attīstību, par emociju veidiem, to raksturojumiem. Pētītas tika atziņas par vizuālo mākslu un to ietekmi uz pirmsskolas vecuma bērna emocionālo attīstību.
2. Empīriskajā daļā tika aprakstīts empīriskais pētījums, kurā, izmantojot novērošanas metodi un pārrunas ar bērniem, atklātas emociju attīstības sekmēšanas iespējas gleznošanā, kā arī datu analīze, kur iegūtie rezultāti tika apkopoti un atspoguļoti tabulās un diagrammās.

Darba autores izvirzītā hipotēze pētījuma gaitā apstiprinājās - 5-6 gadīga bērna emocionālās attīstības sekmēšana vizuālajā mākslā notiks, ja:

- bērnam ļauj netraucēti darboties,
- tiks radīta pozitīva pedagoģiskā vide
- tiks piedāvāti brīvai izvēlei daudzveidīgi materiāli, zīmēšanas tehnikas.

Bakalaura darba struktūra: anotācija latviešu un angļu valodā, ievads, divas nodaļas, 7 tabulas, 21 attēls, secinājumi, ieteikumi, 66 izmantotās literatūras un informācijas avoti (10 svešvalodā).

Darba apjoms: – 62 lapaspuses.

Atslēgas vārdi: emocijas, emocionālā attīstība, 5-6 gadīgi bērni, vizuālā māksla, gleznošana.

ANNOTATION

The topic of the bachelor's thesis: "Promoting emotional development for 5-6-year-olds in visual art."

Author of the work – Liene Rose

The aim of the bachelor's is to study the possibilities of promoting the emotional development of a preschool child in the process of visual art.

The study consists of two parts, the theoretical part and the empirical part.

1. **The theoretical part** the findings of teachers and psychologists about the emotional development of children, about the types of emotions, their characteristics were studied and analyzed. Findings about visual arts and their impact on the emotional development of a preschool child were studied.
2. **In the empirical part:** an empirical study described which, using a follow-up method and interviews with children, revealed possibilities for promoting emotional development in painting, as well as an analysis of data that revealed where the results were collected and presented in tables and charts.

The hypothesis put forward by the author of the work during the research was confirmed - the promotion of the emotional development of a 5-6 year old child in the visual arts will take place if:

- the child is allowed to operate freely
- positive pedagogical environment is created
- a variety of materials and drawing techniques will be offered for free selection.

Structure of the bachelor's thesis: Latvian and English annotation, introduction, two chapters, 7 tables, 21 pictures, conclusions, recommendations, 66 sources of literature and information used (10 sources in foreign languages).

Job size: – 62 pages.

Key words: emotion, emotional development, 5-6-year-olds, visual art, painting.

Saturs

Ievads.....	5
1. Vizuālā māksla pirmsskolā emociju attīstībā.....	7
1.1. Pedagogu un psihologu atziņas par 5-6 gadīgu bērnu emocionālo attīstību.....	7
1.2. Vizuālā māksla, tās raksturojums pedagogu un psihologu atziņās.....	13
1.3. Vizuālā māksla pirmsskolas vecuma bērna emocionālās attīstības sekmēšanai	25
2. Emociju attīstības sekmēšanas iespējas gleznošanā.....	32
2.1. Pētījuma metodoloģiskais raksturojums	32
2.2. Bērnu raksturojums temata ietvaros	34
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem	41
2.4. Pētījumu rezultātu analīze.....	52
Ieteikumi.....	56
Secinājumi	57
Literatūras un avotu saraksts	59
Pielikums	62

Ievads

Savu bakalaura darbu darba autore izvēlējās rakstīt par bērnu darbiem vizuālajā mākslā, kā emociju paudēju. Konkrētāk par 5-6 gadniekiem, lai izzinātu, kā bērni savas emocijas pauž ar vizuālās mākslas palīdzību, jo emocijas ir katra cilvēka ikdienas neatņemama sastāvdaļa, un tām ir būtiska loma personības attīstībā.

Savas emocijas – prieku, bēdas, pārsteigumu, nedrošību, dusmas, riebumu bērniem vieglāk ir izpaust zīmējot, un kā zināms, lielākā daļa pirmsskolas vecuma bērni ar lielu aizrautību zīmē, tādēļ uzskatu, ka bērnam ir jādod iespēja, lai jebkurā vietā tas varētu brīvi to darīt (gan mājās, gan pirmsskolas izglītības iestādē). Pats svarīgākais ir nodrošināt ar ko zīmēt, kādā tehnikā – tā sakot materiālo bāzi (krītiņi, krāsas, flomāsteri, zīmuļi, asfalta krītiņi). Šāda bagātīga materiālā bāze ļaus bērniem vieglāk izvēlēties, kādā veidā realizēt savas fantāzijas un iztēloties visdažādākās lietas.

Kā jau mēs zinām, mūsdienu paaudze attīstās ātrāk, un krietni atšķirīgāk, nekā iepriekšējās paaudzes. Tā ir sasniegusi augstāku attīstības līmeni, kā arī dzīvo aizvien sarežģītākos apstākļos, tādēļ uzskatu, ka izglītības sistēmai ir nepieciešams pielāgoties straujajai attīstībai, lai laicīgi varētu uzsākt bērnu spēju attīstīšanu un izkopšanu.

V. Hibnere uzskata, ka, ne jau visi bērni, kad pieaug, kļūs par māksliniekiem, taču par radošām personībām var kļūt ikviens cilvēks. Bērībā, šī radošā darbība, maziem bērniem ir dabīga, tādēļ to, pēc iespējas vairāk ir nepieciešams sekmēt. Tādējādi notikusī psihiskā attīstība var kalpot kā sākums radošas personības attīstībai (Hibnere, 1998).

Kā arī pētījumi liecina – ik viens bērns ir atvērts apkārtējai pasaulei, izziņai, viņš cenšas reaģēt uz visu jauno un bērnam interesanto. Lasot L.Gravu, kura analizējusi N.Podjakovu (Поддяков), darba autore piekrīt citātam, ka "...zinātkāre stimulē bērnu pētnieciskai darbībai un eksperimentiem, un bērna jautājumi „Kāpēc?” liecina par viņa prāta vērtīgumu, par vēlēšanos izzināt un iepazīt. Ja pieaugušais nereaģē uz bērna jautājumiem, interese pakāpeniski mazinās, un to nomaina vienaldzība, lai arī bērna interesei un zinātkārei pirmsskolas vecumā ir visai stabils raksturs. Tieši pieaugušais ir tas, kas ar savu rīcību spēj saglabāt bērnam radošo darbību, iniciatīvas attīstību, tādējādi veicinot bērna pašrealizācijas attīstību” (Grava, 2018, 1).

Viena no nozīmīgākajām, emocionālās attīstības funkcijām ir atbilstošu materiālu, sagatavošana darbam. Jo vairāk bērnam tiks piedāvāts radoši izpausties – zīmēt, krāsot, līpināt, aplicēt, plēst, eksperimentēt ar krāsām, jo veiksmīgāk viņš spēs rast emocionālo līdzsvaru.

Katram no mums, arī bērniem neviens ikdienas mirklis nepaieļ bez emocijām, taču mūsdienu laikmetā tām tik pat kā nav vietas. Jo, ja vēlamies kaut ko sasniegt, ir jāaizmirst par

bailēm un nedrošību, varētu pat teikt, ka izliekamies bezjūtīgi. Tādēļ mums pieaugušajiem – vecākiem, pedagogiem ir svarīgi ļaut bērniem paust emocijas, nevis paturēt tās sevī.

R. Kempbels uzskata, ka, ja pieaugušie būs garīgi un emocionāli bagātāki, tie vairāk spēs dot arī bērnam. Taču svarīgi atcerēties - bērnam ir jāizjūt pieaugušā atbalsts un novērtējums, kas kalpos par pozitīvo emociju sekmētāju (Kempbels, 2004.).

Pašsaprotami liekas - priecāties kopā, bet, kad mums ir skumji, mēs bieži noslēdzamies sevī, un tā arī notiek ar bērniem. Svarīgi, lai bērni stāstītu un runātu par savām izjūtām un, ja nepieciešams, mēs spētu tiem palīdzēt, jo bērns vēl nezina visu šajā lielajā dzīves maratonā.

Pētījuma objekts – vizuālā māksla pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets - pirmsskolas vecuma bērna emocionālā attīstība vizuālās mākslas nodarbībās.

Pētījuma mērķis – pētīt pirmsskolas vecuma bērna emocionālās attīstības sekmēšanas iespējas vizuālās mākslas procesā.

Hipotēze: 5-6 gadīga bērna emocionālās attīstības sekmēšana vizuālajā mākslā notiks, ja bērns netraucēti darbosies, paudīs emocijas vidē, kas piedāvā daudzveidīgus materiālus.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt un salīdzināt pedagogu un psihologu atziņas par pirmsskolas vecuma bērna emocionālo attīstību vizuālajā mākslā.
2. Teorētiski un praktiski pētīt vizuālās mākslas nodarbības izmantošanas iespējas emocionālās attīstības sekmēšanā.
3. Noskaidrot, kā vizuālā māksla sekmē bērnu emocionālo izpausmi.

Pētījuma metodes

Teorētiskā metode - literatūras analīze.

Empīriskā metode – novērošana, pārrunas ar bērniem, datu analīze.

Pētījuma bāze - "X" pirmsskolas izglītības iestāde.

1. Vizuālā māksla pirmsskolā emociju attīstībā

1.1. Pedagogu un psihologu atziņas par 5-6 gadīgu bērnu emocionālo attīstību

Cilvēka dzīve nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Jāatceras, ka jūtas un emocijas ir sinonīmi, tikai katrs cilvēks tās mēdz apzīmēt pēc saviem ieskatiem. Emocijas ir cilvēka psihes reakcija uz apkārtējo pasauli un, kā savā darbā min V. Purēns – “...tās izpaužas gan kā iekšēji psihes procesi (izjūtas, domāšana, situācijas izziņošana jeb kognitīva vērtēšana), gan kā ārējās fizioloģiskas izpausmes (svīšana, sarkšana, drebuļi, zosāda), gan kā mīmika un apzinātas vai neapzinātas ķermeņa darbības (žesti, tuvošanās, sastingšana, bēgšana)” (Purēns, 2019, 6). Lasot I. Freibergu, kura analizējusi Ļ. Vigotski un A. Kantinieni, var secināt, ka emocijas un emocionālais pārdzīvojums ir pirmā jutekliskā mākslas darba uztveres pakāpe. Tā var secināt, ka emocionālais pārdzīvojums rada iekšēja sasprindzinājuma stāvokli, jeb garīgu aktivitāti (Freiberga, 2000, 53).

Ik vienu, savas dzīves brīdī cilvēks pārdzīvo emocionāli – ikdienas dzīvē emocijas ir ierasta parādība un rodas ļoti viegli, paužot attieksmi pret notiekošo, un tās var būt gan pozitīvas, gan negatīvas, jeb patīkamas un nepatīkamas. Mēs, noteikti, nevaram iztikt bez dusmām, prieka, ciešanām, naida, arī bez mīlestības. Ir noskaidrots, ka ikvienam cilvēkam ir pastāvīga vajadzība pēc emocionālas piesātinātības un pārdzīvojumiem. Tomēr emocionāla piesātinātība nav tikai pozitīvie pārdzīvojumi, bet arī negatīvie – neapmierinātība un ciešanas. Cilvēkā nepārtraukti mijās pozitīvās emocijas ar negatīvajām.

Emocijām un jūtām ir subjektīvs raksturs, kas rodas kā atbilde uz noteiktu situāciju, un katrs cilvēks atšķirīgi pauž savus pārdzīvojumus. Arī savu emociju intensitāti nevaram paši noteikt, jo katrs cilvēks izmanto atšķirīgu vērtējuma skalu, savukārt ārējās izpausmes ir atkarīgas arī no temperamenta, tradīcijām un situācijas, kurā atrodas cilvēks (Psiholoģija vidusskolai, 1999, 80). Emocijas ar tevi dara tieši to, kas tām paredzēts no dabas. Ja rodas dusmas, tās tev liek dusmoties, ja īgnums, tad īņoties. Šīs emocijas vada un ietekmē cilvēka dzīvi tā, ka tu pat nepamani neko no tā, kas tevi varētu iepriecināt, tu iekšēji it kā noslēdzies un dari to, ko diktē aktivizētās emocijas. Prieks arī ir emocijas, taču prieka ietekmē tu rīkojies pavisam citādi, nekā dusmu vai īgnuma varā. Priecīgs būdams, cilvēks nerīkosies tāpat, kā varbūt rīkotos dusmu iespaidā.

Dažādu autoru skaidrojums, kas ir emocijas? Tie ir visai līdzīgi, bet tai pašā laikā atšķirīgi. I. Villido raksta, ka vārds “emocijas” ir cēlies no latīņu valodas vārda *emovere*, kas nozīmē “virzītājspēks”. Tātad I. Villido skatījumā, emocijas ir spēks, kas ierosina un veicina darbību. Tās kalpo kā palaišanas mehānisms, bez kura cilvēks neko nevarētu paveikt, nedz

novērtēt vai izvēlēties. Emocijas cilvēka dzīvē ir gan virzošs, gan kavējošs spēks vienlaikus. (Villido, 2021, 17). Taču psihologs Deivids G. Maijers (David G. Myers) uzskata, ka cilvēka emocijas ir viņa organisma reakcija, kas sevī ietver fizioloģisku uzbudinājumu, ekspresīvu (izteiksmīgu) uzvedību un apzinātu pieredzi (Myers, 2001). Emocijas - ir situāciju tiešs pārdzīvojums saistībā ar subjekta vajadzībām (Psiholoģija vidusskolai, 1999, 82), turklāt Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīcā termins *emocijas* ir skaidrots kā neiropsihiskās pašregulācijas komplekss, uzbudinājums, kas izpaužas specifiskā pārdzīvojumā un reaģēšanā dažādās situācijās (Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca, 1987, 211). Psiholoģijas vārdnīcā skaidrots, ka emocijas ir psihiķes regulācijas process, kas nodrošina cilvēkam iespēju rīkoties mērķtiecīgi un norāda uz notikuša subjektīvo nozīmīgumu, saistot izziņu procesus ar personības struktūru” (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 41). Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā skaidrots, ka termins *emocijas* ir neiropsihiskās pašregulācijas komplekss, reakcija uz iekšējiem un ārējiem kairinājumiem, uzbudinājums, kas izpaužas specifiskā, samērā īslaicīgā pārdzīvojumā un reaģēšanā dažādās situācijās, patika un nepatika, priekā, bailēs, pārsteigumā, atspoguļojas mīmikā, žestos, valodā u. tml. Emocijām ir liela nozīme saskarsmē un kultūrā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 48).

Psiholoģijas vārdnīcā minētais termins *emocionalitāte* - cilvēka emocionālās īpašības, kas raksturo kā emocionālā procesa kvantitatīvo pusi (emociju intensitāte, ilgums), tā arī kvalitāti. Ietver sevī empātiju, izturību, labilitāti, dominējošu emociju un garastāvokļa raksturu” (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 43). A.Vorobjovs skaidro, ka emocionalitāte ir īpašība, kas raksturo jūtu pārdzīvojuma procesa dinamiku un intensitāti (Vorobjovs, 1996, 115).

V. Batņa raksta, ka emocijas ir saite, kas vieno cilvēku apkārtējo pasauli, gan sargājot no bīstamā, gan piesaistot derīgajam. Tāpēc gan bērnībā, gan pieauguša cilvēka dzīvē ir tik svarīgi, lai emocijas iespējami precīzāk signalizētu par realitāti (Batņa, 2007, 142),

Emocijas un jūtas parādās cilvēka apmierinātībā un neapmierinātībā ar savu uzvedību, rīcību, izturēšanos, darbību. Tās tāpat kā citi psihiskie procesi, ir reālās pasaules dažādas attaisnojuma formas.

Autoru kolektīva izdotajā grāmatā “Psiholoģija vidusskolai” ir minēts, ka emocijas izraisa:

- 1) konkrētas situācijas ārējā vidē;
- 2) domas un pārdomas par kaut ko personiski nozīmīgu;
- 3) organisma vajadzību apmierināšana vai neapmierināšana;
- 4) izziņas process un tā rezultāti. (Psiholoģija vidusskolai, 1999, 82)

Jūtas atšķirībā no emocijām ir relatīvi noturīgas un patstāvīgas. Jūtas tiek pārdzīvotas un atklājas konkrētās emocijās. Cilvēka attīstības gaitā jūtas parādās vēlāk nekā emocijas, taču

Dz. Meikšāne uzsver, ka jūtu audzināšanu nevajadzētu atlikt uz vēlāku, nenoteiktu laiku, jo jūtām piemīt liels konstruktīvisms un stabilitāte, tādēļ jūtas, kas izveidojušās jau agrā bērnībā, grūti pakļaujamas izmaiņām vēlākos gados (Meikšāne, 1998).

Mijiedarbībā var atrasties dažādas emocijas, tās var dzēst, paslēpt cita citu vai gluži otrādi - pastiprināt cita citu. Emocijas arī ataino cilvēka vajadzības, un cilvēkam svarīgākais, lai šīs vajadzības tiktu apmierinātas. Pozitīvu emocionālu pārdzīvojumu rada viss, kas palīdz vajadzības apmierināt. Turpretī, it viss, kas to kavē, veicina negatīvu emociju rašanos.

Cilvēkiem emocijas ir mainīgas. Pat visskumjākais cilvēks smaida, un tas, kurš bieži smejas, dažreiz raud un pārdzīvo par kaut ko. Dž. E. Džetsone apgalvo, ka emocijas nav tikai cilvēka galvā, tās pārdzīvo viss ķermenis (Džetsone, 2006), taču indiešu garīgais skolotājs un rakstnieks Ošo uzsver, ka emocijas rodas prātā, un tās nevar būt pastāvīgas. Tāpēc tās dēvē – “emotions”, šis vārds nāk no “motion”- kustība. Tās pāriet, tātad tās ir emocijas. Ikviens cilvēks nepārtraukti pāriet no vienas emocijas uz otru (Ošo, 2012, 16). Tieši emocijas palīdz saprast, kas notiek apkārt, un, kas ir svarīgs un, kas ir mazsvarīgs. Emocijas ir tās, kas bieži vien nosaka cilvēka uzvedību. Arī filozofs P. Goldijs (Goldie) ir rakstījis, ka visas emocijas iedala pēc vairākiem kritērijiem. Pēc ilguma izšķir 3 veidus, pēc rakstura, pēc ietekmes uz cilvēka rīcību 2 veidus (Goldie, 2000), un darba autore tās ir apkopojusi tabulā (sk.1.tabulu).

1.tabula. Emociju iedalījums

Pēc ilguma	Pēc ietekmes uz cilvēka rīcību	Pēc rakstura
Noskaņojums - ilgstoša, bet maz izteikta emocija	Mobilizējošās emocijas – pozitīvas emocijas, dusmas – tās mobilizē kādu šķēršļu pārvarēšanai	Pozitīvas emocijas – prieks, sajūsma, uzticība u.c.
Kaisle - mazāk ilgstoša, bet jau izteiktāka emocija	Demobilizējošās emocijas – bailes, kauns – tās traucē pārvarēt radošas grūtības	Negatīvas emocijas – bēdas, nomāktība u.c.
Afekts – īslaicīga, bet ļoti spēcīga emocija (vētrains, emocionāls “uzliesmojums”)		

Ikvienam cilvēkam ir iespējas gan bēdāties, gan priecāties, un, galvenais, neviens to viņam nevar aizliegt. Darba autore uzskata, ka bez emocijām cilvēkam būtu ļoti garlaicīga dzīve, jo tieši emocijas ir tās, kuras dzīvi padara interesantu. Jo vairāk emocijas, jo mēs esam bagātāki, un savu emociju bagātību ir neiespējami noslēpt. Taču izrādot emocijas ir jābūt nedaudz uzmanīgiem un piesardzīgiem, jo neapdomīgi izrādītas emocijas var radīt kļūdainu priekšstatu par cilvēku. Dažkārt arī tās nedrīkst paturēt sevī, nedrīkst noklusēt! Emocijas tāpat kā pārējie psihiskie procesi atspoguļo īstenību, tikai tas notiek pārdzīvojumu formā.

Pētījumi liecina, daudzu emociju pazīmes ir kopīgas, un līdz ar to pētnieki ir konstatējuši, ka pastāv pamatemocijas un tādas, kas rodas, sakāpinot vai vājinot pamatemocijas. Taču arī pētniekiem nav vienotu uzskatu par to, kuras ir izdalāmas kā pamatemocijas. Amerikāņu psihologs Pols Ekmans (P.Ekman) uzskata, ka pamatemocijas ir tikai sešas – dusmas, riebums, bailes, laimīgums, bēdas, pārsteigums). Savukārt, kāds cits amerikāņu psihologs Roberts Platčiks (R. Plutchik) radīja “emociju riteni” – emociju klasifikācijas formu ar astoņām pamatemocijām, turpretī Kalifornijas Universitātes pētnieka Keltnera (D.Keltner) sistēmā ir jau divdesmit septiņi emociju veidi (Purēns, 2019, 6).

Darba autore ir izvēlējusies psiholoģijā pazīstamā K.Izarda (Изард) izstrādāto pamatemociju sistēmu. Pētnieks nosauc desmit pamatemocijas, kuras cilvēks var izpaust ar sejas izteiksmes - mīmikas palīdzību: 1) prieks; 2) interese; 3) bēdas; 4) riebums; 5) dusmas; 6) nicinājums; 7) izbrīns, pārsteigums; 8) kauns; 9) bailes; 10) vainas apziņa (Изард, 1999).

Vispilgtāk emocijas var saskatīt tieši cilvēka sejā, tieši tādēļ, cilvēkam tās ir grūti noslēpt. Katrai emocijai ir sava noteikta mīmika. Pateicoties gan mīmikai, gan ķermeņa kustībām, gan runas emocionālajam komponentam, mēs varam uzzināt par otra cilvēka pārdzīvojumiem, varam izprast tās un atbilstoši reaģēt un veidot savas attiecības ar apkārtējiem. Katrs cilvēks savas emocijas, pārdzīvotās jūtas, raksturo atšķirīgi, tomēr šo plašo emociju aprakstu spektru var reproducēt uz desmit fundamentālajām emocijām:

- **Prieks** - šai emocijai ir ļoti liela nozīme katra cilvēka dzīvē, jo tā satuvina cilvēkus un padziļina viņu savstarpējās attiecības. Prieks var kalpot arī kā cilvēku vienotājs.
- **Interese** - tā ir visbiežāk izjūtamā pozitīvā emocija. Tai ir ļoti liela nozīme cilvēka intelektuālajā attīstībā.
- **Pārsteigums** – pārsteiguma brīdis ir ļoti Neilgs. Tas var ātri rasties un arī ātri zust.
- **Bēdas** – tās ir nozīmīgas, negatīvas emocijas. Bēdas ir negatīvās motivācijas noteicošais faktors, kura ir nepieciešama, lai cilvēks risinātu savas un palīdzētu risināt citu problēmas.
- **Dusmas** – dusmas ir ļoti nozīmīgas, jo nereti palīdz mobilizēt indivīda enerģiju, sekmē viņu gatavību aktīvai darbībai, arī paš aizsardzībai.
- **Riebums** – dažos gadījumos šī emocija ir tieši saistīta ar dusmām. Riebums var būt vērstas arī uz kādu personu, arī uz sevi pašu.
- **Nicināšana** – tā ir pārākuma izjūta pret kādu cilvēku, cilvēku grupu, arī pret priekšmetiem. Dusmas, riebums, un nicināšana ir dažādas emocijas, bet tās dzīvē bieži atrodas mijiedarbībā. Tas ir grūti kontrolējamas emocijas.

- **Bailes** – ir viena no bīstamākajām un arī no vajadzīgākajām emocijām. Bailes veic brīdinājuma funkciju, pateicoties bailēm, cilvēks var izvairīties no briesmām.
- **Kauns** – visaptveroša emocija, kas ir apzināta. Kauna izjūtu pastiprina citu cilvēku iespējamais mūsu uzvedības vērtējums.
- **Vainas izjūta** – parādās nepareizas rīcības vai domas rezultātā. Parasti cilvēki jūtas vainīgi, kad apzinās, ka viņi ir pārkāpuši likumus vai morāles normas vai tikai gatavojas to darīt (Изард , 1999).

Ļoti svarīga ir katra cilvēka pozitīva attieksme pret dzīvi un apkārt notiekošo. Cilvēkam ir jāmācās iepriecināt gan sevi, gan citus, kā arī kontrolēt un vadīt savas emocijas. Tādēļ ir jāmēģina nepadoties grūtību priekšā un savu vēlamu rezultātu sasniegt – emocijas ir jāizbauda! Emociju izpausme ir atkarīga no cilvēka ieradumiem, dzīves pieredzes, kā arī no audzināšanas un cilvēka pieklājības normām.

Pazīt emocijas bērni mācās empīriski. Viņi vēro, kā pieaugušie nosauc tās ārējās emociju izpausmes, kas bērniem rodas, un raksturo tās situācijas, kurās bērni nonāk. No šīs pieredzes veidojas izpratne, par to, kā sauc to vai citu pārdzīvojumu, tādēļ bērniem visieteicamāk ir mācīties apzināties un regulēt savus emocionālos stāvokļus. Arī G. Svece, savā darbā min, ka “...bērna mācīšanas un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga arī no bērna emocijām un jūtām. Svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un vienaudžiem, kā bērns pārdzīvo savas veiksmes un neveiksmes. Pirmsskolas vecumā bērniem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs nekā periodā pirms un pēc tā. Pirmsskolas vecuma bērniem ir raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes – vienlaikus bērni var dusmoties un būt līdzjūtīgi, zaudēt paškontroli un palīdzēt kādam. Šajā vecumā bieži veidojas konflikts starp “Es gribu!” un “Tā vajag!” Tāpēc psiholoģijā runā arī par problemātisku uzvedību, kas saistīta ar “grūti audzināmo bērnu” tēmu, agresijas tēmu vai “atkāpēm no normas emocionālajā attīstībā””(Svence, 1999, 89).

Psihiskie procesi (izzīņa, emocijas, jūtas), stāvokļi, īpašības attīstoties noved pie bērna pašattīstības, pašregulācijas. Pašregulācija krasi atšķir šī vecuma bērnus no jaunākajiem bērniem. To savukārt sekmē patstāvības, pašapziņas veidošanās. Vadošā darbība – rotaļa sekmē ne tikai cilvēku savstarpējo attiecību izzināšanu, bet arī iekšējo regulāciju. 5 – 6 gadus vecu bērnu psiholoģiskās īpašības (augstas uztveres spējas, emocionālā atsaucība, cēloņseku likumsakarību aptveršana utt.) sekmē tikumisko attīstību. Šajā vecumā intensīvi veidojas sarežģītākas tikumiskās jūtas. Sākumā, galvenokārt, pret tuvajiem cilvēkiem, pēc tam ievērojami pieaug prasme novērtēt savu darbību un uzvedību, pakāpeniski attīstās nacionālās identitātes izpratne un veidojās mīlestība pret dzimto vietu un Dzimteni. Rodas emocionālā attieksme pret labo un slikto, paša vai apkārtējo cilvēku rīcību. Veidojas griba. Bērni var pakļaut

savu darbību pieaugušā cilvēka uzdevumiem, rotaļas noteikumiem, bērnu kolektīva prasībām. Bērni emocionāli pārdzīvo savas darbības un uzvedības novērtējumu. Attīstās uzvedības motīvi. Bērni jau samērā labi diferencē motīvus “gribu” un “vajag”. Uz šī pamata pakāpeniski sāk veidoties tādas tikumiskās jūtas, kā pienākums un atbildība.

Psihologe I. Lika raksta, ka kamēr bērns ir mazs, pieaugušie bieži nedomā par to, kas bērna dzīvē būs galvenais, vai bērns izaugs mērķtiecīgs, sabiedrīks, labestīgs un iecietīgs pret līdzcilvēkiem. Šo sarežģīto personības veidošanās procesu nedrīkst atlikt uz vēlāku laiku un atļaut veidoties nejauši un gadījuma iespaidā. Cilvēka emocionālā labklājība – viņa pārliecība par sevi, pašai aizsargāšanās jūtas, garastāvoklis un veiksmē dzīvē – ir atkarīga no tā, kā veidojas viņa attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem. Katram cilvēkam svarīgi, lai viņam būtu labi un uzticami draugi, kuri ne tikai sagādā patīkamus saskarsmes mirkļus, bet spēj izpalīdzēt arī grūtos brīžos (Lika, 2003, 79).

A.Špona uzskata, ka bērns iekļaujas darbībās, rotaļās, atdarinot dažādas dzīves situācijas, kuras viņš ir pieredzējis. “...Ja vecāki ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidu, netraucē viņam fantazēt, atbild uz viņa jautājumiem, nostiprinās iniciatīva. Ja vecāki atbalsta bērna interesi par tehnisko jaunradi un praktisko spēju attīstību, dod iespēju meistarot, veidot, attīstīt prasmes, intelektu un fizisko veiktību, bērns sāk sevi identificēt ar noteiktu profesiju pārstāvjiem”(Špona, 2004, 32).

Savukārt A.Šteinberga raksta, ka personīgās un kultūras identitātes nostiprināšanās notiek starp trīs un sešu gadu vecumu. Šo procesu pavada dažādas spēcīgas emocijas, ar kurām bērnam ir jāiemācās tikt galā tā, lai šī uzvedība būtu pieņemama gan pašam, gan vecākiem un citiem pieaugušajiem. Tas ir sarežģīts uzdevums – prast izrādīt bailes, dusmas, bēdas, mīlestību un prieku tā, lai emocijas tiktu iepazītas un pieņemtas, bet, lai to izpausme un vadība tiktu nevis noliegta vai ignorēta, bet pieņemta un saprasta no pieaugušo puses (Šteinberga, 2013, 107).

G.Svence ir izvirzījusi dažādus kritērijus par bērnu vajadzībām, kuru neievērošana varētu novest pie emocionālās attīstības problēmām (Svence, 1999, 90), un darba autore tos ir apkopojusi tabulā (sk.2.tabulu).

2.tabula. Kritēriji bērnu vajadzībām

<i>Bērnu vajadzības</i>	<i>Raksturojums</i>
1. Mīlestība, audzināšana un gādība	Katram bērnam ir nepieciešams vismaz viens cilvēks, kurš viņu mīl un priecājas ar viņu par kopā pavadīto laiku
2. Ēdiens, siltums, apģērbs, pajumte, aizstāvība.	
3. Iespēju piedāvāšana un nodrošināšana, lai bērna iekšējās potences, dotības varētu attīstīties.	Apmierināt bērna ziņkārību, dot iespējas skraidīt, lēkāt, darboties ar priekšmetiem, būvēt, konstruēt, spēlēties, fantazēt, zīmēt.
4. Pieradināšana pie sistēmas, noteikumiem, tradīcijām, rituāliem, ierobežojumiem.	Bērna pirmsskolas periodā viens no pieaugušo uzdevumiem būtu brīdināt bērnu pie vienaudžu saskarsmes īpatnībām, pie dzīves grupā (bērnudārzis). Tas var mazināt nemieru un sekmēt pakāpenisku adaptāciju dzīvei sabiedrībā.
5. Sociālās iemaņas un rūpes par citiem.	Prasmes kontaktēties ar citiem, draudzēties, uzņemt atbildību, piemēroties.

Ar bērnu emocionālo pašizjūtu saista arī ar līniju zīmēšanas nianšes: sīka līnija – skumjas, papīru plēsoša līnija – dusmas, agresivitāte. Nepatīkamos personāžus bērni zīmē tālāk no sevis un it kā negribīgi, pavirši (Svence, 1999, 85).

Tātad, cilvēka dzīve nav iedomājama bez emocijām un jūtām. Emocijām ir būtiska ietekme uz jebkuras darbības norisi gan bērniem, gan pieaugušajiem. Katrs cilvēks, gan bērns, gan pieaugušais atšķirīgi pauž savus pārdzīvojumus.

Ar emocijām bērns uztver pasauli un ļauj apkārtējiem saprast, ko viņš jūt. Bērnu emocijas nav noturīgas, toties ļoti dziļas un izteismīgas. Svarīgi ir pieņemt bērna emocijas, lai kādas tās arī būtu, un mudināt bērnu emocijas izrādīt, nevis slēpt.

1.2.Vizuālā māksla, tās raksturojums pedagogu un psihologu atziņās

Vizuālā māksla – māksla (mākslas veidi), ko uztver ar redzi. Izglītības iestādē – mācību priekšmets, kurā attīsta skolēna spējas, iemaņas un prasmes vizuālajā mākslā (zīmēšanā, veidošanā) (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 200, 192). Ļoti līdzīgi raksta S. Savicka, ka vizuālā māksla ir ka vizuālās iztēles māksla, ko var uztvert ar maņas orgānu palīdzību un šī spēja redzēt, dzirdēt, sataustīt, sajust smaržu un gaisu ir mantota jau no dzimšanas. Māksla savā šaurākajā nozīmē ir jebkurš kvalitatīvi padarīts darbs (Savicka, 2000). Tādēļ katram cilvēkam

nozīmīga ir vajadzība pašizteikties, pašapliecināties, vajadzība pēc emocionālajām izpausmēm, un īpaši bērns, savam ķermenim ļauj izdzīvot šo tēlotārdarbības procesu, un viss piedzīvotais pārvēršas bērna patstāvīgā darbībā, jo šī jaunatklātā prasme dzīvo tā uztveres pārdzīvojuma atmiņā (Randoha, 2015). Kā, savā darbā min I. Miķelsone, ka vizuālā māksla nav tikai aizraušanās. Tas ir īpašs māksliniecisks darbs, kas prasa no viņa aizrautību, piepūli, prasmi koncentrēties un spēju plānot savu darbību (Miķelsone, 1994). Vizuālā māksla bērnam ir līdzeklis sevis atklāšanai, izteikšanai, pašvērtēšanai, pašattīstībai, turpretī pieaugušajam – līdzeklis bērna izzināšanai, virzīšanai, attīstīšanai. Ar vizuālās mākslas palīdzību bērns mūs iepazīstina ar savu iekšējo pasauli, mēģina sazināties ar mums, pauž attieksmi pret mums un pasauli.

T. Kamarova raksta, ka bērniem pirmsskolas vecumā, audzināšanas sistēmā ievērojama vieta ierādīta zīmēšanai, kam ir liela nozīme personības vispusīgai attīstībai. Zīmēšanas process pilnveido bērna novērošanas spējas, estētisko uztveri un estētiskās emocijas, attīsta gaumi, māksliniecisķās spējas un prasmi patstāvīgi radīt skaistumu, izmantojot pieejamos līdzekļus (Kamarova, 1982, 5). Turpretī B. Frīdenberga raksta, ka "...vizuālās mākslas darbība attīsta un veido bērna novērtēšanas spējas, estētisko uztveri un gaumi, māksliniecisķās spējas, prasmi patstāvīgi veidot kompozīcijas, izmantojot dažādus materiālus, attēlošanas paņēmienus un vizuālās mākslas tehnikas" (Frīdenberga, 2003, 5). Bērnam apzinoties, ka viņš var zīmēt, viņš sāk atstāt nospiedumus uz lapām, taču, ja bērnam nav pieejamas lapas, tad bieži bērni sāk zīmēt grāmatās, arī pat uz sienām.

Mazam bērnam, pirmo reizi iedodot krītu, zīmuli vai ko citu rakstāmu, parādot, ka tas atstāj pēdas, ir viens acumirklis un ir tapis īsts mākslas darbs, par ko bērnam ir liels prieks. Bērns zīmēs tikai tad, kad pats to tiešām vēlēšies. Viņam būs vienalga vai tā ir siena, grīda vai papīrs. Bērniem zīmēšana ir ļoti patīkama rotaļa, kurai velta daudz laika, ja gūst pozitīvas emocijas (Мухина, 1981, 17-26), turklāt zīmēšana jau parādās ļoti agri, un J. A. Studenta viedoklis ir, ka vēlākais jau 3. dzīves gadā katrs normāli attīstīts bērns zīmē. (Students, 1935, 314). Kas noteikti būtu vērts pieminēt - bērnu māksla ir dabīga, nesamākslota, un katram bērnam piemītoša, ka šī māksla ir jāuztver kā īpašs mākslas veids. Būtiski būtu atcerēties – pasaulē nav neradoša bērna, viņus vajag iedrošināt un aicināt darboties, un tieši pieaugušajam vai pedagogam ir jāapzinās sava vadošā loma, atbildība bērna praktiskajā darbībā. Arī R. Fišers min, ka katrs bērns piedzimst ar radošu spēju, bet mūsu pienākums ir nodrošināt vidi, nodrošināt atbalstu bērna radošos centienus (Fišers, 2005).

Strādājot ar bērniem gan vecākiem, gan pedagogiem ļoti svarīgi ir būt saprotošiem iecietīgiem pret tiem, pret viņa vēlmēm un vajadzībām, tādejādi veidojot, emocionālās un garīgās attīstības vienotību. B. Frīdenberga uzskata, ka, ja ir nepareiza pieeja bērna jaunrades

spējām, tās var iznīcināt jau agrīnā vecumā, jo gan vecāki, gan pedagogi bieži pievērš uzmanību tikai darbības rezultātam, nevis jaunrades procesam un darba saturam, lai gan svarīgi ir uzklaut bērna domas par iecerēto rezultātu (Frīdenberga, 2003). Arī G. Kalote raksta, ka “...bērnu zīmējumi – tie ir attēli, kuros atklājas gan bērnu vērojumi un priekšstati par apkārtējās vides parādībām un priekšmetiem, gan viņu personiskie pārdzīvojumi” (Kalote, 1999, 23). Viss, kas notiek apkārt, ietekmē bērnu un viņa darbošanos. J. Poļujanovs (Полюянов) par zīmēt darbību ir teicis, ka interese par notiekošo ir bērnam spēcīgākais pamudinājums zīmēt, jo bērni zīmē notikumus (Полюянов, 1988).

Liela nozīme, radošo spēju attīstībā bērnam ir - viņa izrādītā interese par kādu no mākslinieciskās darbības veidiem. Kā min B. Frīdenberga - “...pirmsskolas vecuma bērns pats jau spēj realizēt savas radošās idejas, izvēloties un lietojot dažādus materiālus un tehnikas. Pēc statistikas datiem, apmēram 60% pirmsskolas vecuma bērnu apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes, kurās grupu bērniem ir nodrošināta interesanta un daudzveidīga darbība, piedaloties rotaļās un rotaļnodarbībās, t.sk. tēlotājmākslas nodarbībās” (Frīdenberga, 2003, 5).

Arī pedagogs, filozofs J. A. Students izšķir vairākus posmus tieši zīmēšanas attīstībā:

1) Zīmēšanas pirmsākumi

Tiklīdz bērns mana, ka rokā turētā rakstāmlieta papīrā atstāj pēdas, bērns sāk apzinīgi zīmēt, kaut gan viņam nav nekāda daudz maz skaidra nolūka kaut ko zīmēt (Students, 1935, 314). Šajā vecumā bērniem ļoti ir svarīgs zīmēšanas process, un tikai paši bērni zina, ko viņi zīmē, bet, kad process ir beidzies viņi vienkārši par to aizmirst. Bērni ar lielu interesi novēro skaistas lietas un parādības, un dažkārt cenšas tās atdarināt, velkot elementāras figūras ar zīmuli uz papīra, ar pirkstu smiltīs, vai pat uz apsvīduša logu stikla.

2) Kricelēšanas periods

Kricelēšana sākas ar to, ka bērns ar zīmuli vai citu rakstāmlietu velk lielas līnijas, kam dažādi virzieni. Kricelēšanas periods attīstās divējādos virzienos: pirmais no virzieniem ir primitīvu ornamentu zīmēšana (Students, 1935, 315) Tie rodas, bērnam savu zīmēšanas darbību atkārtot. Bērns šo darbību atkārt, jo tā viņām patīk un sagādā prieku.

Bērns uzzīmētajām figūrām dod nosaukumu. Līdz nonāk līdz vienas figūras nosaukšanas vienā vārdā, viņš pārmaiņus dod tai dažādus nosaukumus (Students, 1935, 315).

Otrs virziens kā attīstās kricelēšanas periods ir shematiskā zīmēšana. Bērns pats no sevis nevienu shēmu nezīmē, bet novēro kādas līnijas pieaugušie velk, un tad zīmē pēc atmiņas, neskatīdamies uz paraugu. Tamdēļ arī bērnu zīmējumi ir tik primitīvi (Students, 1935, 316). Shematisko zīmēšanu mēdz dēvēt arī par zināšanas jeb atmiņas nosacīto zīmēšanu. Sākumā bērns zīmē nevis no dabas, bet no atmiņas. Bērns zīmē ne to, ko viņš redz, bet to, ko viņš zina un pazīst, to, kas viņu visvairāk interesē.

3) Priekšmetīgā zīmēšana

Priekšmetīgo zīmēšanu var uzlūkot kā trešo posmu zīmēšanas attīstībā. Ir gan gadījumi, kur šis zīmēšanas veids parādās pirms shematiskās. Dažreiz gadās arī tā, ka bērns pieradināts priekšmetīgajai zīmēšanai, piepeši nonāk atpakaļ iepriekšējā stadijā un sāk zīmēt shematiski (Students, 1935, 316).

Turpretim, I. Miķelsone agrīnajā pirmsskolas vecumā bērna zīmēšanā izdala trīs pamatposmus:

1) Pirmsattēlošanas posms

Bērns sāk apgūt elementāras darbības ar papīru un zīmuli. Pamanījis, ka zīmulis atstāj uz papīra pēdas, bērns cenšas tās atkārtoti iegūt. Šī atkārtotā darbība balstās uz izdarīto kustību, nevis uz izpratni, ka tieši zīmulis ir tas, kas atstāj pēdas uz papīra. Ja rokās paņemtais zīmulis ir nejauši apgriezts otrādi, ar grafitu uz augšu, mazajā bērņā rodas liela neizpratne, kādēļ, velkot to pa papīra lapu kā iepriekš, līnija uz papīra vairs nepaliek. Pirmsattēlošanas posmā bērns uzkrāj kustību pieredzi, kas būs nepieciešama turpmākajā zīmēšanas procesā, kā arī veido roku un acs kustību koordināciju. Bērnam ir vienalga, kur zīmēt – neaizpildītā lappusē, uz teksta vai ilustrācijas, lai tikai bērns jūtas brīvi, nepiespiesti, lai būtu iespēja izpausties (Miķelsone, 1994, 7-10).

2) Priekšmeta atpazīšanas posms

Šī posma sākumu raksturo brīdis, kad bērns pēkšņi pamana savā “zīmējumā” līdzību ar kādu pazīstamu apkārtnes priekšmetu. Kustības, kuras iepriekš bija nejaušas, tagad iegūst citu jēgu. Šajā posmā sāk nostiprināties bērna roku un redzes kustību koordinācija, kas turpināsies visu pirmsskolas periodu, kā arī šajā posmā bērns vairs nezīmē ar zīmuli tajās lappusēs, kurās ir ilustrācijas vai attēli.

3) Apzinātas zīmēšanas posms

Šajā posmā bērns pirms zīmēšanas izdomā, ko vēlas attēlot un savas darbības paskaidro vārdiski. Papīra lapa tagad ir biezi noklāta ar līnijām. Brīvas vietas tikpat kā nepaliek (Miķelsone, 1994, 15), turklāt A. Smirnovs (Смирнов) šo posmu nosaucis par bezformas zīmējumu stadiju. Autors uzskata, ka bērns šajā posmā cenšas uzzīmēt kaut ko noteiktu, savas darbības komentējot. Tomēr bērna mākslinieciskā pieredze ir maza, tāpēc skatītājs ne vienmēr var saprast, ko bērns uzzīmējis (Смирнов, 1927).

V. Hibnere raksta, ka zīmēšana sākas tad, kad bērns pamana, ka, ar grafitu vai pildzīmuļa aso galu velkot pa papīru, uz tā rodas svītras. Bērns pricējas par šo jaunatklājumu- par paša radīto “zīmējumu” (Hibnere, 1977, 65). Bērniem vajag ļaut zīmēt, lai viņi atraisītos un emocionāli attīstītos! Tādā veidā viņi apstrādā savas fantāzijas un piedzīvojumus. Fantāzijai ir

ļoti liela nozīme zīmēšanas procesā. Viens no fantāzijas gala rezultātiem ir zīmējums, jo bērns savas fantāzijas uzzīmē (Svenne, 1930, 61-67),

Darba autore ir salīdzinājusi un apkopojusi I. Miķelsones un J. A. Studenta bērnu attīstības stadijas tabulā (sk. 3.tabulu).

3.tabula. Bērna zīmēšanas attīstības stadijas

	I. Miķelsone	J. A. Students
1.	Pirmsattēlošanas posms Bērns sāk apgūt elementāras darbības ar papīru un zīmuli	Zīmēšanas pirmsākumi Rakstāmlietas uz papīra atstāj pēdas
2.	Priekšmeta atpazīšanas posms Bērns atklāj savā zīmējumā līdzību ar kādu apkārtnes priekšmetu	Kricelēšanas periods Bērns velk līnijas, kurām ir dažādi virzieni
3.	Apzinātas zīmēšanas posms Bērns pirms zīmēšanas izdomā ko vēlas attēlot un savas darbības paskaidro vārdiski	Priekšmetīgā zīmēšana Zīmējot bērns ievēro priekšmetiskās kontūras

Kā noskaidrojām, autori dažādi izdala bērna zīmēšanas attīstības posmus. Arī V. Hibnere ir izdalījusi šādus posmus, un tie ir ļoti līdzīgi I. Miķelsones iedalījumam, jo I. Miķelsone rakstot savu grāmatu vairāk balstījies uz V. Hibneres atziņām.

Kā savā darbā min B. Frīdenberga – “...Vizuālās mākslas darbība attīsta un veido bērna novērtēšanas spējas, estētisko uztveri un gaumi, mākslinieciskās spējas, prasmi patstāvīgi veidot kompozīcijas, izmantojot dažādus materiālus, attēlošanas paņēmienus un vizuālās mākslas tehnikas” (Frīdenberga, 2003, 5).

Vizuālā māksla sevī ietver vairākus mākslinieciskās darbības veidus. Katrs autors tos izdala atšķirīgi, bet pamatā tā ir zīmēšana, aplicēšana un veidošana. Vizuālās mākslas nodarbības ir nozīmīgas bērna attīstībā, tās attīsta psihisko, emocionālo, sociālo un fizisko jomu.

Vizuālās mākslas nodarbībās, kā zīmēšana, veidošana, aplicēšana un konstruēšana, bērni tiek rosināti izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus un attīstīt radošumu, kas padara bērna pasauli skaistāku, priecīgāku, daudzveidīgāku un emocionāli bagātāku. Bērns būs emocionāli atsaucīgs šiem procesiem tikai tad, ja būs nodrošināta atbilstoša vide – radoša, bērniem patīkama, materiāli – daudzveidīgi, dažādu krāsu un faktūru, atsaucīgs pieaugušais, kurš bērnu pamudina, palīdz saskatīt, pamāca, iedrošina, kā arī apkārtējo bērnu attieksme. Ar vizuālās mākslas palīdzību bērna pasaule top daiļāka, tā kļūst priecīgāka un emocionāli bagātāka (Šteina, 2000).

Zīmēšana ir tēlotājdarbība, kurā bērni galvenās tipiskā attiecīgā objekta īpašības attēlo plaknē – ar līniju, krāsu un silueta palīdzību. Izšķir trīs galvenos, tradicionālos zīmējuma veidus: zīmējumu no dabas, tematisko, jeb sižetisko zīmējumu un dekoratīvo zīmējumu (Hibnere, 1977, 5). Savukārt G. Kalote min - “...Bērnu zīmējumi, tie ir attēli, kuros atspoguļojas katra indivīda novērojumi un priekšstati, gan viņu personiskie pārdzīvojumi”. (Kalote, 2001, 23).

Zīmēšana – viens no populārākajiem vizuālās mākslas veidiem, kuru bērns jau apgūst vēl nestaigājot. Augot šīs prasmes attīstās un pilnveidojās, un bērns ar zīmējumu jau prot kaut ko pavēstīt apkārtējiem, paust savas emocijas. Arī A. Randoha uzskata, ka zīmēšana ir viens no svarīgākajiem procesiem pirmsskolā, jo tieši zīmējot bērnam tiek attīstīta pirkstu, plaukstu, rokas muskulatūra, domāšana, iztēle, fantāzija, uzmanība, koncentrēšanās spējas, kustību koordinācija, pacietība, griba, vizuālā uztvere, atmiņa, iemaņas, prasmes. Eksperimenti un iepazīšanās ar dažādiem materiāliem raisa bērnam pozitīvas emocijas, zinātkāri, veido prasmes, iemaņas un attīsta bērna spējas (Randoha, 2015, 152).

Arī B. Frīdenberga min, ka”... daudzveidīgu zīmēšanas darbības tehniku un vienlaicīgi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu apguve nodrošina bērnu darbu izpildījuma kvalitātes pieaugumu un sekmē radošās darbības attīstību” (Frīdenberga, 2003, 9), un, ka radošās darbības attīstību sekmē arī zīmēšanas saturs, kurus, izpētot B. Frīdenbergas darbu (Frīdenberga, 2003, 8-9), darba autore ir apkopojusi tabulā (sk. 4.tabulu).

4.tabula. Zīmējumu iedalījums pēc satura (autores veidots)

Nr. p.k.	Zīmējumu iedalījums	Piedāvātā darbība bērnam
1.	Zīmējums pēc objekta iepriekšēja novērojums un atmiņas	<p>Bērns zīmē:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) dažādus lauku un pilsētu ainavu elementus (kokus, augļus, dārzeņus, transporta līdzekļus, cilvēku un dzīvnieku figūras, putnus, celtnes, apkārtējos priekšmetus) neizvērstā kompozīcijā (bez sižeta) dažādos gada un diennakts laikos, 2) sižetiskus darbus – lauku un pilsētas ainavas izvērstā kompozīcijā, 3) zīmējumus pēc dabas – dabā sastopamas formas - debess ķermeņus, augļus ziedus, kokus, lapas neizvērstā kompozīcijā.
2.	Zīmējums, vērojot objektu tuvplānā	Lai zīmējums vērojot labāk izdotos, darbības procesā jāatgādina, lai bērni topošo attēlu patstāvīgi salīdzina ar zīmējamo priekšmetu. Priekšmetu izzina ne tikai ar redzi, bet arī ar tausti.
3.	Radošas iztēles zīmējums	<p>Bērni izvēlas lasītu, dzirdētu vai paša sacerētu pasaku ilustrācijas, raksturīgāko darbību un notikumu vietu, ar krāsām izceļ pasakas tēlu tipiskās iezīmes.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tekstu ilustrācija. 2. Tautas folkloras izmantošana – mīklu atminējumi, pasaku nosaukumi, pasaku tēlu attēlojumi, izceļot raksturīgāko. 3. Radošs īstenības attēlojums – noskaņa dabā, gadalaikā, ūdens valstībā, cilvēka izskatā, mūzikas skaņdarbā. <p>Noteikti vajadzētu rosināt zīmējumā izmantot dažādus zīmēšanas materiālus, tos savstarpēji apvienojot, kā arī dažāda lieluma un tekstūras papīru.</p>
4.	Rotājošie darbi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izmantot darbos klasiskā ornamenta elementus, etnogrāfiskos rakstus, to elementus, kur kompozīciju veido joslas raksts, laukuma klājējraksts, centrālā kompozīcija. (rosināt bērnus brīvi izvēlēties dažādas otas – plānākas, biežākas, īsākas, garākas, un tehniku) 2. Veidot dekoratīvus darbus – reālu objektu attēlojumu (cimdus, zeķes, vāzes, sniegpārslas, taureņus) – kur galvenais ir ritms (viens elements aiz otra joslā, aplī, kvadrātam stūrīšos, vidū) un simetrija (figūra viena pretī otai vai blakus). 3. Veidot sadzīvē lietojamus darbus – apsveikumus, ielūgumus, plakātus. Tās tehnika un formāts, ļoti dažāds, galvenais, lai darba gala rezultāts būtu praktiski lietojams, nevis, lai tikai aizpildītu nodarbību.

Tikai tad, ja bērnam būs dota iespēja, pamudinājums zīmēt, tikai tādā gadījumā bērnu darbi kļūs kvalitatīvāki. Noteikti, tikai darbojoties var redzēt progresu. Vēl viens svarīgs nosacījums ir arī bērnu darbu novērtējums.

Zīmēšana ir bērnu nepieciešamība, viņi aizraujas šajā procesā, un pieaugušajiem jārada apstākļi, lai to veicinātu, jo tas atbilst bērnu emocionālajiem pārdzīvojumiem. Bērni labi var izjust formas, taču jūtas vēl vairāk rosina krāsu pārdzīvojumi. Pirmsskolas vecumā nebūtu vēlams ierobežot bērniem izteiksmes līdzekļu izvēli, jo bērni var sākt ierobežot savas jūtas un emocijas, kuras nespēj izteikt verbāli vārdu krājuma nabadzības dēļ. Ja iespēja izteikties grafiskos tēlos tiks ierobežota, tad, bērnam kļūstot vecākam, jūtas un emocijas būs ārēji noslēgtas un maskētas (Kalote, 1999, 24).

Autori par zīmēšanas attīstību raksta līdzīgi. Ir ļoti daudz kas kopīgs, atšķiras tikai nianse un iedalījums. Kā sākums pašai zīmēšanai ir bērna atklājums, ka zīmulis vai kāda cita rakstāmlieta atstāj pēdas uz papīra lapas. Pirmais, ko bērni uz lapas velk ir līnijas, dažāda garuma. Tās ir visvienkāršākās kustības, kas spēj atstāt pēdas.

Nākamais, kas seko ir riņķveida kustības, kas ļauj bērnam atbrīvoties gan fiziski, atbrīvo rokas muskuļus, gan garīgi, atbrīvojoties no negatīvajām emocijām.

Bērns savas emocijas un sajūtas var brīvi izpaust zīmējumos, tā nostiprinot savas pozitīvās emocijas, pārdzīvojot tās vēlreiz, vai arī atbrīvoties no negatīvajām, „izlikt” tās uz papīra lapas.

Aplīcēšana - ir ornamenta, kāda priekšmeta vai figūras attēla radīšana plaknē, izmantojot siluetu par mākslinieciskās izteiksmes līdzekli. Bērniem visvairāk ieteicama papīra aplikācija (Hibnere, 1977, 5).

Aplikācijai nepieciešamā papīra silueta sagatavošana attīsta bērna roku sīko kustību koordināciju, kā arī redzes kontroles funkcijas un acumēru (Hibnere, 1977, 62). Kamēr vēl bērni neprot griezt, attēla siluetu viņi var izplēst no papīra (Frīdenberga, 2003, 14). Papīra plēšanas paņēmieni aplikācijā pielieto gan izteismīguma radīšanai, gan lai palīdzētu attīstīt abu roku delnu un pirkstu muskulatūru, kā arī sīko kustību koordināciju. Aplikācija pirmsskolas vecuma bērnu dzīvē uzskatāma par patstāvīgu tēlotājdarbības veidu, bet skolas vecuma bērniem tā ir arī palīgpaņēmieni kompozīcijas un perspektīvas izpratnei (Hibnere, 1977, 62).

Veidošana - ir tēlotājdarbība, kurā bērni attiecīgā objekta īpašības (formu, proporcijas, uzbūvi) attēlo telpā, izmantojot mīkstu materiālu (mālus, plastilīnu). (Hibnere, 1977, 5). Arī B. Frīdenberga uzskata, ka rādot ikdienā sastopamos un lietojamos keramikas izstrādājumus, varam izraisīt bērnos interesi par mālu, plastilīnu un arī smiltīm (Frīdenberga, 2003, 15). Lai bērni apgūtu veidošanas tehniku, vispirms jā māca viņiem izprast abu roku saskaņotu darbību. Veidošana attīsta abu roku sadarbībai vajadzīgo koordinācijas spēju, tāpat arī trenē abu roku

mazos muskuļus un māca izjust materiālu. Šīs iemaņas būs vajadzīgas, arī mācoties rakstīt, jo zīmuli nedrīkst papīram piespiest pārāk stipri (Vahtere, 2006, 40).

Bērns sākumā iemācas izveidot bumbu uz galda pamatnes, tikai vēlāk ar abu roku palīdzību. Vēl vēlāk, kad bērni ir apguvuši abus veidus, bērni atgriežas pie pirmā, jo tas liekas bērniem vienkāršāks. Jau triju četru gadu vecumā bērni var sākt apgūt galvenos veltnēšanas paņēmienus: taisnveida un apļveida veltnēšanu, kā arī dažādus veidošanas paņēmienus: plastilīna vai māla saplacināšanu, saspiešanu, izdabšanu, izstiepšanu, izveidoto formu malu uzlocīšanu, to nolīdzināšanu (Hibnere, 1977, 63-64).

Analizējot bērnu darbus veidošanas nodarbībās, bieži vien var secināt, ka bērniem tiek izvirzīti ļoti šauri uzdevumi. Galvenokārt tiek akcentēta tehnisko iemaņu un atveidošanas paņēmienu apguve. Rezultātā bērnu darbi ir ļoti līdzīgi viens otram, tajos neatspoguļojas individualitāte, radoša izaugsme. Tādejādi radīšanas procesā izpaliek emocionālais pārdzīvojums kā absolūti nepieciešams komponents savu sajūtu izteikšanai.

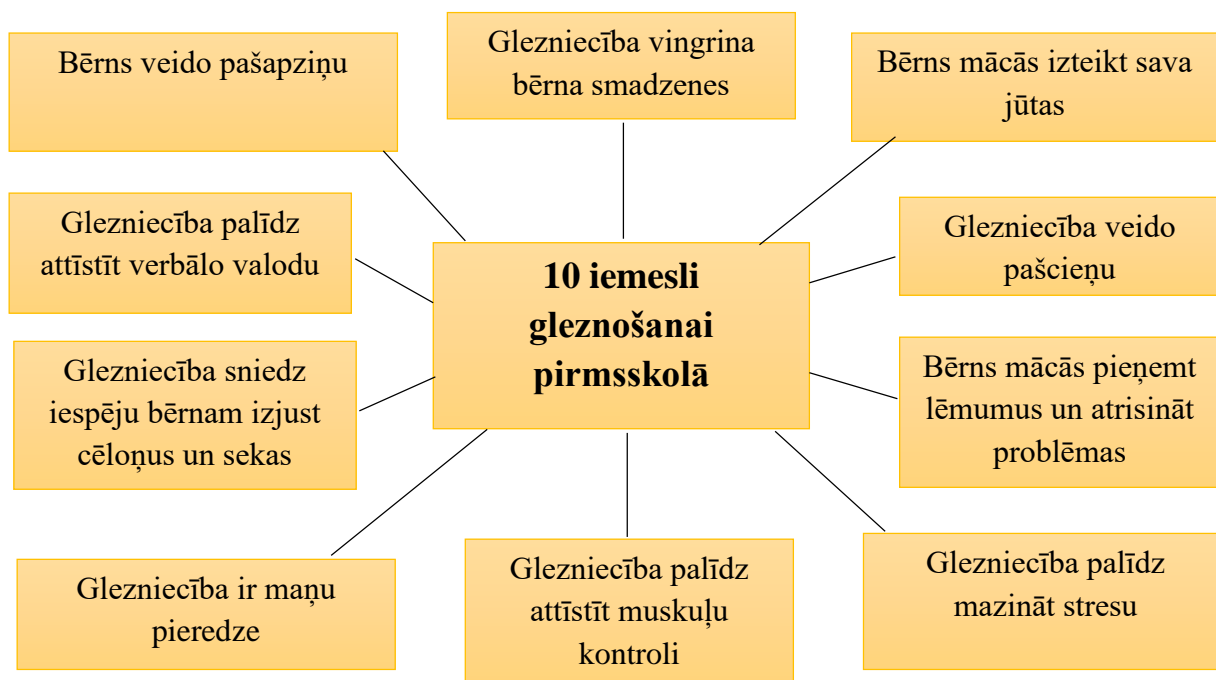
Ja bērns veidojumā ielicis kādu daļu no savām izjūtām, pārdzīvojuma, tad radītos darbus droši var saukt par bērna mākslu (Frīdenberga, 2003, 16).

Glezošana – ir viens no vizuālās mākslas veidiem, kurš pirmsskolā izpaužas caur zīmējumiem, un kurā tiek izmantotas dažāda veida krāsas, kas mākslas darbam piešķir atšķirīgu faktūru, spilgtumu, atspīdumu.

Glezniecība, jeb gleznošana ir vizuālās mākslas veids, kurā mākslas tēli ar krāsu, līniju un gaismēnu palīdzību tiek atveidoti uz plaknēm, kas var būt, piemēram, papīrs, audums, kartons, koks vai sienas apmetums (Latviešu literārās valodas vārdnīca, 1996).

Iemācīties gleznot var jebkurā vecumā, turklāt iegūtais rezultāts ir ne tikai tas, kas beigās redzams uz papīra. Galvenais ieguvums ir iespēja sakārtot domas, atbrīvot emocijas un savu radošo enerģiju, kas ir katrā cilvēkā, tikai daudziem pamatīgi noslāpēta. Tieši, tikpat svarīga kā zīmēšana, bērnam ir arī gleznošana. Ļoti daudz cilvēku mēdz tās salīdzināt, uzskatot, ka zīmēšana ir tā pati gleznošana, taču lielākā daļa pedagogu atklāj, ka gleznošana kļūst par kaut ko daudz vairāk, nekā tikai vienkārša darbība. Glezniecība ir veids, kā bērni var darīt daudzas svarīgas lietas - nodot idejas, izteikt emocijas, izmantot savas maņas, izpētīt krāsas, izpētīt procesu un rezultātus un radīt estētiski patīkamus darbus un pieredzi.

Taču noteikti kopīgas lietas šīm abām vizuālās mākslas tehnikām ir – tās ir nozīmīgas bērna attīstībā, tās attīsta psihisko, emocionālo, sociālo un fizisko jomu. Darba autore ir apkopojusi desmit iemeslus, kāpēc pirmsskolas vecuma bērniem ir jāglezno (sk.1.attēlu).

1.attēls. 10 iemesli gleznošanai pirmsskolā(autores veidots)

Arī lasot I.Miķelsoni, darba autore var secināt, ka bērni mīl zīmēt visās zemēs, valstīs, tautās un kultūrās. Zīmē visi bērni, izņēmumi ir ļoti reti (Miķelsone, 2012), jo tieši zīmējumos, zīmētajos tēlos atklājas un attīstās tādu cilvēcisko spēju dotumi kā mākslinieciskais redzējums, intuīcija, radošā iztēle.

Ir dažādas glezniecības tehnikas, un to atšķirību veidi ir krāsu izvēle. Populārākās ir eļļas krāsu tehnika, akrila tehnika un akvareļu tehnika. Akvareļa tehnika – akvarelis ir viens no ūdens krāsu veidiem. Akvareļi ir ļoti ūdeņaini un, ar tiem gleznojot, attēls ir blāvs. Akvarelis nenoklāj visu pamatni pilnībā, un tam var redzēt cauri. Ar akvareļiem var gleznot uz noteiktām virsmām, kuras neatgrūž ūdeni. Visbiežāk tiek izmantots akvareļu papīrs, kas ir biezs, labi uzsūc krāsu, taču ir izturīgs un nebojājas otu triepienu ietekmē (Mākslas pasaule, 2017). Akvareļa tehnikai tuva ir gleznošana ar guaša krāsām. Guaša krāsas ir sedzošas, tāpēc ar guašām viegli veidot gludus un viendabīgus krāsu laukumus (Smits, 2007, 156).

Guaša krāsas ir tās krāsas, kuras visbiežāk tiek izmantotas pirmsskolā, vizuālās mākslas nodarbībās, taču noteikti vajadzētu bērniem piedāvāt arī akvareļa krāsas, jo kā min V. Hibnere, pirmsskolā bērniem ir labi apgūta zīmētprasme guašas tehnikā dažkārt kavē sekmīgu akvareļa tehnikas pludināšanas paņēmienu apguvi (bērni ar akvareļkrāsām sedz papīru tāpat kā ar guašu – blīvi, sedzoši, neizmantojot pietiekami daudz ūdeni), kā rezultātā bērna vēlamais mērķis netiek sasniegts. Savukārt, pēc vairāku nodarbību cikla ar klasiskiem akvareļa

pludinājuma paņēmienu bērniem nav viegli pārslēgties un guašas tehnikas specifiku (Hibnere, Grasmene, 2000).

Galvenais instruments, ar ko krāsa tiek klāta, ir ota, jo ota ir instruments, kas vieglāk paklausā bērna vēl neveiklajai rokai. Ar otu var veikt plašas amplitūdas kustības visādos virzienos. Bērnim jāiepazīst savas varēšanas iespējas, kā arī jāizjūt, kas ir ota un krāsa un ko ar tiem var darīt. Mācoties zīmēt ar krāsām, bērniem ir jāapgūst prasme pareizi turēt ota, velkot līnijas: otiņu velk pa spalvai, otas kātiņu tur slīpi pret papīra lapu (Kamarova, 1982), tomēr analizējot D. Kalējas – Gasparovičas darbu, secināju, ka vizuālajā mākslā nepastāv tiešs nosacījums – pareizi vai nepareizi turēt rokās darbarīku, darba rīku satvēriens ir atbilstošs izvēlētajai iecerei un zīmēšanas mērķim, kuru cilvēks vēlas sasniegt. Taču bērnam, šī satvēriena daudzveidības izjūta, piemīt dabiski, bet pedagogs, nepārvaldot mākslinieciskās izteiksmības likumības, bieži zīmēšanu jauc ar rakstīšanas darbību, tādējādi liedzot bērnam rokas satvēriena elastības attīstību, padarot to stīvu, vienveidīgu, līdz ar to skolotājs mazina mākslinieciskās izteiksmības radīšanas iespējas (Kalēja – Gasparoviča, 2020). Turpinot pētīt, iepriekšminēto autori, secināju, ka, lai bērns gūtu lielāku pieredzi, zīmēšanas darbiem vēlams piedāvāt un kopīgi izmēģināt dažādus grafiskos materiālus – grafīta un krāsas zīmuļus, eļļas un pastēļkrītiņus, ogli, dažāda izmēra flomāsterus, pildspalvas; iepazīt dažādus instrumentus – ota, niedrīti, kokas skalu vai skaidu, vates kociņus, to satvērienus un tehniskos paņēmienu – zīmēšana ar zīmuļa galu vai sānu, dažādus piespiedienus. Katrs no tiem atstāj atšķirīgas pēdas uz papīra lapas, kuras savukārt stāsta par atšķirīgām dzīves situācijām un noskaņā (Kalēja – Gasparoviča, 2020). Noteikti var variēt ar dažādiem materiāliem, kurus izmantot gleznošanā, piemēram, kā dažādi zīmogi, spalvas, diegi, burbuļplēve, baloni, sūkļi, bumbiņas, un tā vēl, ar daudz priekšmetu, kuri absorbē krāsu. Arī dažāda veida darba virsmas, kuras atšķiras ar faktūru, krāsu, piemēram, kā papīrs, kartons, pārstrādāts kartons, akvareļa papīrs, audekls, akmens vai koka virsmas un, kuras ir jānoklāj ar krāsām, bērnos radīs lielu ieinteresētību un emocionālo pacēlumu. Mākslinieciskais sasniegums, jeb mākslas brīnums ir ne tik daudz meistarīgi veiktais praktiskais rezultāts, cik pati ideja un tās svaigums (Kalēja – Gasparoviča, 2020). “...Galvenais, svarīgi ir atklāt, ka gleznojot bērns izjūt pasauli un sevi tajā, nevis tikai reproducē skolotāja iemācītas lietas. Uzmanība ir jākoncentrē uz gleznošanas procesu un izjūtām tajā, viņš izjūt, kā emocijas atspoguļojas triepienu veidos un ritmos, to tempā un spēkā” (Kalēja – Gasparoviča, 2020, 32).

Pirmsskolā gleznošanas process ir liels atklājums un, lai bērnam attīstītu telpas izjūtu, vēlams gleznošanas darbam piedāvāt dažāda izmēra un formas pamatlaukumus. Tieši šādi, savā darbā min D. Kalēja- Gasparoviča, ka dažādība attīstīs bērnam elastību reaģēt uz izaicinājumam un īstenot savu ideju neordinārā laukuma izmērā un proporcijā (Kalēja – Gasparoviča,

2020, 32). Kā min vairāki pedagogi - bērniem būtu, vēlams piedāvāt liela izmēra laukumus, kur gleznošanas darbi ir jāveic grupā, jo šādi grupās darbojoties, tiek attīstītas bērnu komunikācijas un sadarbības prasmes. Bērniem savstarpēji ir jāvienojas par kopīgas kompozīcijas, zīmējuma radīšanas nosacījumiem un jārēķinās ar pārējo, procesā iesaistīto, bērnu viedokli, kā arī jāievēro robežas, kuras pat neapzinoties, nosaka paši bērni.

“...Mūsu redze pasauli redz krāsainu, īpaši bērni to uztver ļoti kontrastaini un spilgti. Tādēļ viņi savā mākslinieciskajā darbībā izmanto kontrastainas un tīras krāsas” (Kalēja – Gasparoviča, 2000, 27). Bērnu vizuāli mākslinieciskajā darbībā ļoti nozīmīgas ir krāsu sajūtas. Krāsa ar tās dažādajām nokrāsām palīdz bērnam košāk, interesantāk paust savu attieksmi pret iecerēto tēlu. Ikdienā cilvēki parasti lieto tikai 20 – 25 krāsu nianšu nosaukumus. Sagatavošanas grupas audzēkņi bērnudārzā zina nosaukt visas lokālās krāsas (Lokālā krāsa ir tā, ko apzīmē ar noteiktu krāsas nosaukumu, nediferencējot tās nianses, piemēram, zilā, dzeltenā krāsa u.c.).

Lai bērni sekmīgi iemācītos diferencēt vizuāli uztveramās atšķirīgās nokrāsas, liela nozīme ir krāsu nosaukumu – to tehnisko apzīmējumu un nokrāsu raksturojuma zināšanām.

Krāsu mācībā krāsa daļa divās lielās grupās: ahromātiskās krāsas un hromātiskās krāsas. *Ahromātiskās krāsas* ir baltā un melnā krāsa, kā arī neitrālā pelēkā krāsa visās nokrāsās, kuras iegūst, jaucot balto krāsu ar melno. *Hromātiskās krāsas* ir visas pārējās krāsas. Tās savukārt iedala trīs grupās:

- 1) pamatkrāsas – sarkanā, dzeltenā un zilā;
- 2) pirmās pakāpes atvasinātās krāsas – oranžā, violetā un zaļā. Šīs krāsas iegūst jaucot divas pamatkrāsas;
- 3) otrās pakāpes atvasinātās krāsas – okers, dažādu nokrāsu brūnā krāsa. Tās iegūst, jaucot pirmās pakāpes atvasinātās krāsas savā starpā, vai arī pirmās pakāpes atvasinātās krāsas jaucot ar pamatkrāsām (Hibnere, 1977, 36-37).

Pirmsskolas vecumā daudziem bērniem izveidojas tieksme zīmējumā lietot tikai dažas no visām viņam pieejamajām krāsām, tas ir, bērns labprāt strādā kādā noteiktā krāsu gammā, vairāk izvēlas vai nu siltās, vai vēsās krāsas (Hibnere, 1998, 37).

Kā min G. Svence - “...Zīmējuma krāsu izvēle saistās arī ar temperamenta tipu. Holēriķi parasti izvēlas sarkano krāsu, flegmātiķu krāsa ir zaļā, zīmējumi viņiem ir sīki, detalizēti izstrādāti. Sangviniķiem patīk dzeltenā krāsa, zīmējumi ir vidēja lieluma. Melanholiķiem patīk zilā krāsa, viņiem zīmējumi ir maza izmēra, līnija smalka. Taču visi spriedumi par zīmējumiem un to atbilstību kādām bērna psihiskajām īpatnībām ir nosacīti” (Svence, 1999, 85). S. Austruma raksta, ka krāsas nav tikai redzes sajūtas, bet emocionālais stāvoklis krāsas uztveršanas brīdī (prieks, bēdas, skumjas, sajūsma vai laime) spēj katrai krāsai piešķirt tikai

cilvēkam raksturīgo krāsas emocionālo toni vai nokrāsu. Emocionālais stāvoklis nosaka arī krāsu izvēli, strādājot darbu vizuālās mākslas nodarbībā (Austruma, Savicka, 2000, 99).

Katrai krāsai ir sava nozīme. Viena sadusmo, cita nomierina, vēl kāda krāsa uzlabo garastāvokli. Ir krāsas, kuras vienam cilvēkam patīkamas un nomierina, otram tā var kalpot par traucēkli un ir uzbudinoša. Vai arī tonis, kas vienam šķiet patīkams, otram var būt pilnīgi vienaldzīgs. Kaut arī krāsas pēc izskata ir vienādas, katram indivīdam reakcija par tām var būt dažāda. Taču katra cilvēka krāsu izjūtas ar laiku var arī mainīties atkarībā no viņa psihoemocionālā stāvokļa, un tas liecina, ka krāsas un emocijas ir mijiedarbībā.

Zīmēšana bērnam ir atklājuma process. Viņš tajā attēlo izjusto, redzēto, pārdzīvoto, kas top mākslas darbā. Zīmēšana ir bērna vajadzība, jo tā sniedz iespēju izteikties, rada pasauli daudz skaistāku, krāsaināku un emocionāli bagātāku.

Tāpat, autori par zīmēšanas attīstību raksta līdzīgi, un visi ir vienotās domās, ka tā ir visnozīmīgākā bērnu attīstībā. Kā sākums pašai zīmēšanai ir bērna atklājums, ka zīmulis vai kāda cita rakstāmieta atstāj pēdas uz papīra lapas. Pirmais, ko bērni uz lapas velk ir līnijas, dažāda garuma. Tās ir visvienkāršākās kustības, kas spēj atstāt pēdas. Nākamais, kas seko ir riņķveida kustības, kas ļauj bērnam atbrīvoties gan fiziski, atbrīvo rokas muskuļus, gan garīgi, atbrīvojoties no negatīvajām emocijām.

Bērns savas emocijas un sajūtas var brīvi izpaust zīmējumos, tā nostiprinot savas pozitīvās emocijas, pārdzīvojot tās vēlreiz, vai arī atbrīvoties no negatīvajām, „izliekot” tās uz papīra lapas. Tāpat zīmējumiem var arī piešķirt raksturīgo krāsas emocionālo toni vai nokrāsu, jo emocionālais stāvoklis nosaka arī krāsu izvēli.

1.3. Vizuālā māksla pirmsskolas vecuma bērna emocionālās attīstības sekmēšanai

“...Vizuālā māksla ir viena no svarīgākajām nodarbībām pirmsskolas vecumā, jo tā veicina bērna radošās spējas un rosina iztēli. Bērni zīmēšanu neuzskata par mākslu, viņiem tā ir komunikācija, jo ar vārdiem pateikt nevar. Bērns sazinās ar pasauli, apliecina sev un citiem, ko viņi ir atklājuši, iemācījušies, ko domā un jūt. Bērna zīmējums ir unikāls, jo sniedz mums informāciju par to, kā viņš redz pasauli, uztver lietas. Zīmējumos redzama bērna iekšējā brīvība, atraisītība, uztveres jūtīgums un tīrība, nekā samākslota” (Kalēja – Gasparoviča, 2000). Vizuālā māksla kalpo bērnam kā līdzeklis sevis atklāšanai, izteikšanai, pašvērtēšanai, pašattīstībai, un arī kā apkārtējās pasaules iepazīšanā, izzināšanā, pieredzes gūšanā, attieksmju veidošanā. Viens no pirmsskolas izglītības iestādes galvenajiem uzdevumiem ir nodrošināt katram bērnam iespēju gūt radošas darbības pieredzi. Pirmsskolas izglītības satura mērķis ir zinātkārs, radošs

un dzīvespriecīgs bērns, kas dzīvo veselīgi un aktīvi, darbojas patstāvīgi, mācās ieinteresēti un ar prieku, gūstot pieredzi par sevi, citiem, apkārtējo pasauli un savstarpējo mijiedarbību tajā (Skola 2030). Tādēļ vizuālā mākslā ir jāmeklē nevis tas, kā tur nav, bet tas, kas tajā ir. Radoši un emocionāli attīstītas personības izveidē liela nozīme ir tēlotājmākslai.

Lasot A. Randohu, kura ir analizējusi K. Izarda (Изард) teorētiskās atziņas par tēlotājdarbību arī kā emocionālās attīstības sekmētāju, var secināt ka bērns emocionāli pārdzīvo notikumus, tā rezultātā rodas emocionālā enerģija jeb iekšējā aktivitāte. Tas arī ir mākslas darba galvenais uzdevums – izsaukt bērnam emocionālu pārdzīvojumu un rosināt aktivitāti (Randoha, 2015).

B. Frīdenberga - "...Pirmsskolas vecuma bērnu mākslinieciskā darbība aplūkojama kā attieksmju veidošanās process pret apkārtējo pasauli. Bērnu patstāvības līmenis mākslinieciskajā darbībā pieaug līdz ar viņu attīstību un iespējām veikt sarežģītākas fiziskās un garīgās darbības. Ar tēlotājdarbību var mērķtiecīgi attīstīt bērniem tādas īpašības kā krāsu, formu, uztveri, iztēli, gaumi" (Frīdenberga, 2003, 4), jo māksla ir mākslas radīšanas process, kuram ir iesākums un nobeigums. Tā kā bērnu radošais process sevī ietver gan tos procesus, kurus var redzēt, gan to, kurus nevar redzēt, tad vizuālā, jeb tēlotājdarbība ir radošā procesa nobeiguma daļa, kuras rezultātā veidojas pabeigts jaunveidojums. Kas svarīgi saprast, ka katra bērnu māksla, mākslas veidojums ir unikāls darbs, jo tas ir dabīgs un katram bērnam piemītošs. Lasot I. Miķelsoni, kura ir analizējusi filozofu E. Iljenkovs, savu secināt, ka jau pirmajos bērna zīmētajos tēlos atklājas attīstās tādu cilvēcisko spēju dotumi kā mākslinieciskais redzējums, intuīcija, radošā iztēle. Veidojas bērna mākslinieciskā darbība. (Miķelsone, 1994, 3). Katra bērnu mākslinieciskā izpausme jāuztver kā īpašs mākslas veids, un jāatceras pats svarīgākais – pasaulē nav neviena neradoša bērna, jo katrā no bērniem mīt lielisks mākslinieks, un tieši pedagogs ir tas, kurš to var saskatīt, ja vien to vēlas. Bērna māksla, tā ir jaunrade, jaunatklāsme, rotaļa. 90% no zīmēšanas procesa šajā vecumā bērniem ir rotaļa. Viņi spēlējas, lai padarītu dzīvi interesantāku, un šī spēle ir nepieciešams apstiprinājums realitātei. Tāpēc bērns zīmējot sarunājas ar tēliem, ko pats veido, kā arī piefantazē klāt it kā reāli neesošas lietas. Tādēļ nekādā gadījumā nedrīkst kritizēt bērnu darbus vai izturēties nievājoši, sakot, ka tur nekā nav. Ar pieaugušā cilvēka neizpratni var nonāvēt bērna vēlmi vēl jebkad zīmēt (Sīmane, 1998, 6-7). Vizuālās mākslas mērķis ir sekmēt emocionālo un intelektuālo attīstību, attīstīt radošās spējas, radot interesi par mākslu kā pasaules izziņas un pašizpaušmes līdzekli (visc.gov.lv)

Lasot A. Randohu, var secināt, ka "...tēlotājdarbība pirmsskolā ir līdzeklis, kas atbrīvo emocijas, nojautu un iztēli, ar tēlotājdarbības palīdzību bērns iemācās redzēt, pētīt, vērot un saskatīt. Darbojoties bērns vispirms iepazīst sevi un vēlāk atklājas arī citiem"(Randoha, 2015).

Vizuālā māksla ir viens no veidiem, kā sekmēt bērnos skaistuma izjūtu. Bērni mācās orientēties apkārtējās pasaules skaistumā, lielumā, daudzveidībā, formās un noteikti arī krāsās.

Viens no populārākajiem vizuālās mākslas veidiem ir zīmēšana, kuru jau bērns apgūst vēl nestaigājot. Bērns brīvi zīmē vēl pirms, viņš runā, un skolas gaitas uzsāk kā par sevi pārliecināts zīmētājs. Arī I. Miķelsone min, ka otrajā dzīves gadā, kad mazajam bērnam ir nepietiekošs vārdu krājums, slikti klausu rokas un kājas, bet apkārtne ir tik aizraujoša un reizē neizprotama, bērns sāk zīmēt. Sākumā ir nenoteiktas švīkas, līnijas, pēc tam parādās cilvēciņi, mājas, mašīnītes – bērns zīmē visu, kas piesaista viņa uzmanību, kas pārsteidz un patīk (Miķelsone, 1994, 3). Augot šīs prasmes attīstās un pilnveidojas, viņš jau prot ar zīmējuma palīdzību kaut ko pavēstīt apkārtējiem, paust savas emocijas. D. Grīva uzskata, ka bērna zīmējumu var analizēt divejādi, kā mākslas darbu un, kā psiholoģiskās informācijas nesēju. Bērns zīmējumā ieliek savas domas, uzskatus, pārdzīvojumus. Zīmēšana palīdz apzināties sevi, savu apkārtējo vidi. Zīmēšana ir sarunāšanās veids par lietām, ko nevar izteikt vārdos (Grīva, 1999, 20), un tai vēlams būtu notikt balstoties uz brīvas pašdarbības principa (Svenne, 1930). Arī I. Miķelsone uzskata, ka savos zīmējumos bērns atspoguļo savu uztveri un emocionālo tieksmi pret to. Zīmējuma saturs liecina par bērna vēlmēm un to, kam viņš dod priekšroku, kas viņu interesē un saista (Miķelsone, 2012, 220). Zīmējums ir viena no dabiskākajām mākslas izteiksmes formām (Smits, 2007, 62).

Zīmēšana, līdzīgi kā rotaļa, rodas tieši bērna patstāvīgajā darbībā, kurā tiek lietoti noteikti priekšmeti, un tās attīstība ir cieši saista ar rotaļas attīstību, kurā tiek atspoguļota apkārtējā vide un notikumi. Zīmēšana ir kā sākums apkārtējās pasaules izpratnei un jaunradei, un bez zīmēšanas ir sarežģīti raudzīties uz pasauli, uz lietām un dažādām dabas parādībām citādāk. Zīmēšana ir viens no veidiem, kā izprast jaunradi, jo zīmēšana ir jauns un svaigs redzējums uz lietām un notikumiem. Un būtiski ir atcerēties, ka bērna zīmējums ir viņa sasniegums nākotnei (Gelbs, 2006).

Lai 5 – 6 gadus veci bērni apgūtu labu, izteiksmīgu māksliniecisko zīmējumu, nepieciešamas šādas rokas kustības īpašības:

- dažāds rokas kustību temps, dažāda amplitūda (vēziena plašums),
- virzienu daudzpusība (horizontāls, vertikāls, slīps),
- pagriezienu pulksteņa rādītāja kustības vai pretējā virzienā,
- dažāds rokas piespiediena spēks,
- labs rokas kustību plūdums,
- noteikts ritms,
- kustību precizitāte (Frīdenberga, 2003, 8).

L. Prindule, ir norādījusi, ka pirmsskola ir tas posms, kurā īpaši raksturīga tēlainā, radošā domāšana (Prindule, 1995), un pēc Ē. Ēriksona ieskatiem, svarīgi ir tas, lai bērnam būtu ļoti plaša radošās darbības sfēra, kurā viņš var sevi izmēģināt. Pirmsskolas vecums ir nozīmīgs spēju un interešu attīstībā. Tas ir interešu meklējumu laiks, kad veidojas mākslas uztvere, apziņa, un, tikai radoši strādājot, bērns var attīstīt estētisko uztveri (Ēriksons, 1983).

Vizuālās mākslas nodarbības – zīmēšana, gleznošana, veidošana, aplicēšana un dažāda veida konstruēšana rosina bērnus izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus un lietot nodarbībās iegūto pieredzi. Nonākot saskarē ar dažādām mākslas formām, bērnam tiek izkopta jūtu pasaule, kas atbrīvo viņu no zemākajām tieksmēm. Lasot J. Gravu, kura analizē J. Anspaku, var secināt, ka māksla rada īpaši pacilātu noskaņu, ka tā izraisa noteiktu jūtu, emocionālo stāvokli, kas ir ļoti nepieciešams ikvienas personības darbības rosināšanai (Grava, 2018). Vizuālā māksla attīsta katra bērna iztēli un savas radošās darbības spējas. Ar vizuālās mākslas palīdzību bērna emocionālā pasaule ir padarāma skaistāka, priecīgāka, daudzveidīgāka, un emocijām bagātāka. Tā rosina bērnus pašus radīt darbus, kuros atspoguļojas bērna fantāzija un apkārt novērotais. Lai bērns spētu izteikt to, ko viņš jūt, kas viņam patīk, pēc kā ilgojas, liela nozīme ir brīviem zīmējumiem un citai brīvai izteiksmei (Dauge, 1928). Ar šīm darbībām tiek sekmēta arī bērna psihisko procesu attīstīšana: sajūtas, uztvere, iztēle, atmiņa, griba un uzmanība (Frīdenbera, 2003, 5). Arī A. Randoha raksta, ka “... zīmētdarbības procesā notiek daudzveidīgu prasmju attīstība. Tas ir nozīmīgi ne tikai zīmēšanas prasmju attīstībai, bet arī rakstītprasmju, lasītprasmju un citu prasmju pilnveidei. Patstāvīga, neapzināta vingrināšanās zīmētdarbības procesā (rotaļas ar materiāliem, mērķtiecīgas darbības ar izvēlētajiem materiāliem) sekmē daudzpusīgu prasmju attīstību, pilnveidi un nostiprināšanos” (Randoha, 2015, 53).

Zīmēšana ir svarīgākajiem vizuālās mākslas veidiem pirmsskolā (Hibnere, 1998). Par pašu zīmēšanu, kā svarīgāko nodarbi bērna radošās personības attīstībā, vairāki autori, norāda, ka tā tieši ir bērna pamatvajadzība, lai varētu izteikties (Bartel, 2001), ka zīmēšana ir arī nozīmīgs bērna garīgās darbības veids (Students, 1935, 314) un, ka, lai vingrinātos vērīgumā, viens no labākajiem veidiem zīmēšana vai skicēšana (Edeirs, 2008, 43).

Māksliniecisko darbību pirmsskolā ietekmē gan vide, kurā bērns atrodas, gan pedagogs, kurš piedalās bērna darbībā, gan arī materiāli un vizuālās tehnikas veidi, kuri tiek pielietoti vizuālās mākslas nodarbībās. Svarīgi, lai vidē, kurā bērns atrodas, ir droša, mājīga un piemērota bērna attīstības vajadzībām, kurā bērns spētu justies brīvi un varētu radoši darboties. Sirsnīgs, radošs un pozitīvs skolotājs, ir tas, kurš ir gatavs strādāt ar bērniem un piedāvāt dažādas vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļus un tehnikas. Pirmsskolas vecums ir tas laiks, kad vislabāk var sekmēt bērnu zināšanas, prasmes un attieksmi, un tieši mākslas aktivitātes palīdz bērniem iemācīties labāk regulēt savas emocijas.

Tēlotājdarbības skaistums un nozīmīgums slēpjas mierīgajā, iekšējā atklājuma procesā. Bērns vērojot, kā pieaugušais blakus darbojas ar dažādiem materiāliem (papīru, krāsām, smiltīm, krītiņiem, vilnu, līmi, diegiem) vieglāk spēj uztvert darbības norisi, un šādi viņam ir vieglāk un pašsaprotamāki piedalīties tēlotājdarbības procesā. Bērns ļauj ķermenim apzināti pārdzīvot šo procesu, kurā pārdzīvotais pārvēršas patstāvīgā izpildījumā, jo katra jaunā prasme dzīvo ķermeņa uztveres pārdzīvojumu atmiņā. Plašā pasaule ienāk bērna emocionālajā pasaulē tieši caur sajūtām (Randoha, 2015).

Darba autore uzskata, ka katra bērna radošā darbība vizuālajā mākslā būs atšķirīga, katrs zīmējums būs savādāks, jo tas jau ir radošums – kaut kas jauns, neredzēts. Zīmējumu un citu mākslas darbu dažādību noteiks arī bērna personība, ikviens ir individualitāte – ar savām domām, jūtām un emocijām. Katram bērnam ir arī sava dzīves pieredze, jo vairāk bērns būs ko redzējis, piedzīvojis, arī viņa darbi būs radošāki un emocijām bagātāki. Darbi būs dažādi un atšķirīgi, ja bērnam piedāvā izmantot dažādas zīmēšanas tehnikas un materiālus, kā zīmēšana ar zīmuļiem, krītiņiem, guaša krāsām, ūdenskrāsām, vai arī dažus no tiem apvienojot. Mākslas nodarbībās bērns rod prieku darbojoties ar krāsām un radoši var izpaust savu emocionālo noskaņojumu. Dažkārt ierastā zīmēšana bērniem ātri apnīk, tāpēc tieši pedagogam ir jābūt kompetentam un radošam, lai piedāvātu dažādas piemirstas un netradicionālas zīmēšanas tehnikas, materiālus, kuri spēj izkļaidēt garlaicību nodarbībās, veicināt radošumu un sekmēt emocionālo attīstību. Bērniem parasti patīk zīmēt netradicionāli, tikai jāpalīdz izdomāt – kā tieši!

Pedagoga uzdevums ir saglabāt un vairot dabas doto spēju bērniņā priecāties, brīnīties par redzēto, veidot savu pasauli, novērot un iepazīt to ne tikai ar prātu, bet arī ar jūtām. Savukārt V. Hibnere uzsver, ka pasaule izzināma ar sajūtu palīdzību - taustes sajūta palīdz labāk uztvert un attēlot priekšmeta formu un uzbūvi. Izziņas pieredze no taustes sajūtām pāriet uz redzes uztveri. Virzot bērnus uz sekmīgu radošo uzdevumu paveikšanu, vispirms organizē priekšmeta izpētes procesu tā, lai bērns to iztaustītu aktīvi un mērķtiecīgi, ar abām rokām (Hibnere, 1977, 10).

Bērns ir kā sūklis, kas pilnīgi visu uzsūc. Viņš arī ir atdarinātājs, bet tieši tā viņš izzina pasauli un mācās ko jaunu. Ja bērns savā darbā ir ielicis kādu daļu no savām izjūtām, pārdzīvojuma, tad radītos darbus var saukt par bērnu mākslu (Frīdenberga, 2003). Tieši bērna darbi pieaugušajiem dod iespēju ieraudzīt apkārtējo pasauli ar bērna acīm un tādējādi labāk iepazīt savus bērnus, viņu problēmas, bailes, priekus un attīstības grūtības.

V. Hibnere atzinusi, ka pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērna individuālo attīstību ietekmē daudzi un dažādi faktori, kas var gan sekmēt, gan kavēt to. Ja bērnam uzspiež veikt kādu darbību pēc kāda noteikta parauga jeb šablona, tad tas var pat negatīvi ietekmēt viņa

attīstību un kavēt vēlmi radoši darboties. Turpretī patstāvīga radoša darbība, zīmējot pēc pedagoga vai vecāku ierosinājuma, sekmē un veicina viņa vispārējo individuālo attīstību (Hibnere, 1998, 29). Pieaugušā pozitīva emocionālā attieksme veido arī bērna emocionālo attīstību, jo bērna emocionālā attieksme zīmēdarbības procesā atspoguļojas ne tikai pašā zīmējumā, bet procesa laikā – bērna ķermeņa darbība, kustība – līdzpārdzīvojums, jo arī ķermeņa kustības ir domāšanas pamats, kuras sekmē maņu uztveri, tēlainību un domāšanu.

Vajag bērnu iedrošināt, aicināt, tā arī I. Orinska piemin Dž.Brunera vārdus, ka pedagogam ir jāļauj bērniem būt rotaļīgiem visu laiku, jāļauj eksperimentēt ar krāsām, zīmēšanai izmantot pirkstiņus. Bērnu rotaļīgums ir dabas dāvana, psihiskās un fiziskās veselības rādītājs. Pedagoģs, kas stimulē un atbalsta bērnu rotaļīgumu, bagātina bērnu iekšējo pasauli, attīsta fantāziju, paaugstina bērna pašapziņu, sekmē bērna vēlmi darboties aktīvi, palīdz bērnam attīstīties gan intelektuāli, gan emocionāli (Orinska, 2014, 20). Pedagoģs, piedāvājot bērniem vizuālo spēju attīstības līdzekļus, sekmē ne tikai bērna vizuālo spēju attīstību, bet arī bērna pašdarbības kā pašattīstības procesu, vērojot, izzinot, pētīt sevi. Kā norāda K.Izards (Изард), svarīga ir pedagoģiskā darbība un pedagoģisko situāciju radīšana. Nozīmīgas ir bērnu izpaušmei zīmēdarbībā ierosinātās aktivitātes, jo emocionāls pārdzīvojums stimulē indivīda vēlmi darboties un pilnveidoties (Изард, 2001). Tomēr pedagogam, savā praktiskajā darbībā ar bērniem, jāapzinās ir sava vadošā loma un atbildība, svarīgi ir izvēlēties un dot bērnu spējām atbilstošus uzdevumus. To uzsvēris arī J. Anspaks, ka dodot bērna spēkiem piemērotus uzdevumus, bērns pats vada sava darba izpildi no radošās ieceres līdz gatava rezultāta iegūšanai. (Anspaks, 2004).

Pieaugušais – vēro, atbalsta bērna darbošanos fiziski un emocionāli, līdz ar bērnu priecājas par paveikto (Randoha, 2015). Darba autore atzīst, ka gatavojoties ikvienai rotaļnodarbībai, pedagogam savlaicīgi paredzami visi darba soļi, jāgatavo atbilstoša materiālā bāze, jāizmēģina izvēlētais paņēmiens, pirms tas tiek piedāvāts bērnam, jāizanalizē, kas varētu sagādāt grūtības. Pedagoģs rada apstākļus (lietu vide, dabas vide, sociālā vide, sajūtu pieredzes bagātināšanas iespējas) pirmsskolēna izziņas interešu attīstībai, piedāvājot vērot, pētīt, eksperimentēt, klausīties u.c., vizuālās mākslas procesa laikā sekmējot vizuālo spēju attīstību. Radoši sakārtotā vidē ar iedvesmojošu pedagoģu parādīsies bērna pašdarbība – vēlme darboties, atdarināt, simbolu valodā izklāstīt savas emocijas, pārdzīvojumus, vajadzība pēc emocionālās atsaucības, apkārtējo atsaucība par bērna darbību.

Lai pirmsskolas vecuma bērniem vizuālo spēju attīstība un emocionālā attīstība tiktu pilnveidota, būtiski ir izvēlēties pedagoģiskajam procesam atbilstošus līdzekļus un paņēmienus. To atlase notiek, ņemot vērā pirmsskolēna attīstības likumsakarības, pirmsskolēna intereses, vajadzības, pieredzi, paradumus, vecumposmu, spējas, dotības.

Tātad, tēlotājdarbība ir būtiska bērnu emocionālā attīstībā. Bērnam nav tik plašs vārdu krājums, lai paustu visas savas emocijas, tāpēc vizuālās mākslas nodarbības ir palīgs emociju paušanā. Tieši pirmsskola ir tā vieta, kas dod tik daudz iespēju attīstīt bērnu radošo domāšanu, jo bērns šajā vecumā ir viszinātkārākais un atvērtākais visam jaunajam.

Par vidi ir atbildīgs pieaugušais. Labi sakārtotā vidē bērnam attīstīsies sajūtas, vizualizēšana un griba. Zīmēšana bērnos rada prieku, izziņas interesi par apkārtējo pasauli, iztēli, kā arī vēlmi darboties radošajā procesā.

2. Emociju attīstības sekmēšanas iespējas gleznošanā

2.1. Pētījuma metodoloģiskais raksturojums

Radošo spēju attīstības procesā bērnam svarīga ir pedagoga loma – viņa attieksmē un līdzdalībā gan radošās motivācijā, gan pašā radošās darbības procesā. Radošā darbība attīsta personību, kur parādās asa, smalka mākslinieciskā uztvere, attīstās novērošanas spējas, iejūtība, spēja pārdzīvot, labi attīstīta radošā iztēle. Ļoti svarīga loma, personības attīstībā ir emocijām, jo tieši emocijas parāda, kas šajā brīdī katram indivīdam ir svarīgs un nozīmīgs.

Pedagoģisko parādību un faktoru izziņas struktūra ietver sevī divus pētījuma līmeņus – teorētisko un empīrisko. Atkarībā no tā tiek izvēlētas pētīšanas metodes. Pedagoģisko parādību un procesu izziņas empīriskais līmenis nozīmē pētījuma gaitā iegūto pedagoģisko faktu uzkrāšanu, atlasī un salīdzināšanu, analīzi un sintēzi, kvantitatīvu un kvalitatīvu apstrādi (Albrehta, 1998, 8).

Lai pierādītu izvirzīto hipotēzi un, lai sekmīgi varētu strādāt ar grupas bērniem, mērķtiecīgi organizētu pedagoģisko procesu, pirmsskolas vecuma bērnu pedagoģiskā pētījuma veikšanai tika izmantotas dažādas metodes:

1. Teorētiskā - psiholoģiski – pedagoģiskās literatūras analīze.
2. Empīriskā - pedagoģiskā novērošana, pārrunas ar bērniem, datu analīze.

Teorētiskā pētīšanas metode ļāva darba autorei uzzināt un izziņāt vairāk informācijas par pētāmo tēmu. A. Geske un A. Grīnfelds uzskata – pirms sākt sava pētījuma plānošanu, jebkurš zinātnieks ieslīgst iespaidīgos literatūras kalnos, lai noskaidrotu, kas pasaulē paveikts izvēlētajā jomā, ko saka eksperti attiecīgajā pētniecības nozarē, kādas teorētiskas atziņas var izmantot, lai pamatotu pētījumā izvirzītās hipotēzes (Geske, Grīnfelds, 2001). Tika analizēta pedagoģiskā un psiholoģiskā literatūra par emocijām, to patieso būtību, par pirmsskolas vecuma bērnu emocionālo attīstību vizuālajā mākslā.

Pētījuma laikā darba autore izmantoja dažādas empīriskās metodes, kā:

Pedagoģiskā novērošana ir jāsaprot, kā pētāmo parādību speciāli organizēta uztvere. Tās mērķis ir izprast cilvēka rīcības jēgu. Pedagoģiskajos novērojumos pēc nedaudzu īpatnību, apstākļu analīzes cenšamies saskatīt bērnu attīstības tendences, viņu zināšanu, prasmju, iemaņu un attieksmju līmeņus, savlaicīgi pamanīt nelabvēlīgus attīstības simptomus. Novērošana ir cieši saistīta ar pedagoga spējām koncentrēt uzmanību, atmiņu, domāšanu, uztveri, kā arī speciālu zināšanu apguvi (Albrehta, 1998, 32-40). Tieši novērošana ir viena no praksē visbiežāk izmantotajām, pedagoģisko pētījumu metodēm. Tā palīdz novērot un iepazīt katru no bērniem mierīgos un dabiskos apstākļos. Novērošana ir universāls zinātnisks instruments. Šo metodi

praksē izmantojam visbiežāk, jo tā ļauj spriest par bērnu dažādās situācijās – nodarbībās, patstāvīgā darbībā un problēmu situācijās.

Bērnu izzinošā, noteicošā vieta ir reāliem ikdienas novērojumiem. Tie liecina par savākto faktu objektivitāti, pareizu vērtējumu par bērnu, jo darbība notiek dabiskos apstākļos.

Bērnu novērošanā jāievēro:

1. Vērojumu nosaka novērojamais objekts un uzdevumi, kas savukārt nosaka vērojuma saturu un tehniku.
2. Vērojumi atbilstoši izvirzītajam mērķim.
3. Vadoties no izvirzītā mērķa var būt vispārējie novērojumi, kad tiek fiksēti visi faktori vai mērķtiecīgi novērojumi, kad tiek reģistrēti tikai tie faktori, kas attiecas uz pētāmo apjomu.
4. Novērojumi var būt īslaicīgi un ilgstoši (Špona, Čehlova, 2004, 90-92)

Novērošanas metodi nevar atzīt par tiešo, vienīgo universālo metodi, iegūtās ziņas noteikti ir jāprecizē un jāpaplašina ar citu metožu palīdzību.

Pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids, kurš notiek sarunas procesā, dabiskos dzīves, ikdienas apstākļos. Pārrunas ir subjektīvas pētīšanas metode, kura atklāj respondentu viedokli (Jurgena, 2002). Tā ir savstarpēja domu apmaiņa sarunājoties. Tieši pētījuma laikā, pārrunu veidā, tika noskaidrotas bērnu emocijas un attieksme pret gleznošanas procesu un vizuālās mākslas nodarbībām.

Datu analīze ir iegūtās informācijas analīze un apkopošana, kas ļauj izdarīt secinājumus. Šāda datu analizēšanas metode ir novērošanas metodes paveids, kur pētīta un apkopota tiek ne tikai pati darbība, bet arī tās rezultāts (Jurgena, 2002). Apkopojot un analizējot rezultātus, svarīgi ir ievērot katra bērna personību, individualitāti.

Studiju darba ietvaros, darba autore veica pedagoģisko pētījumu, kuru mērķis bija noskaidrot, kā sekmēt emocionālo attīstību 5-6 gadīgiem bērniem vizuālās mākslas procesā.

Darba autores praktiskais pētījums tika veikts pirmsskolas izglītības iestādē "X", vecākā pirmsskolas vecuma grupā (5-6 gadi).

Pētījumā piedalījās desmit 5-6 gadīgi bērni – 6 meitenes un 4 zēni.

Atbilstoši pieņemtajām Eiropas Savienības regulām par datu aizsardzību, darba autore darbā nav nosaukusi konkrētu pirmsskolas izglītības iestādi, un bērnu vārdi tika mainīti.

Darba autore pētījumā novēroja bērnu interesi, līdzpārdzīvojumu un emocijas zīmēšanas procesa laikā, kā arī, vai bērns zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni. Veica pārrunas ar bērniem individuāli par viņu emocijām zīmēšanas procesā, lai veiktu precīzāku novērojuma analīzi.

Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, darba autore ir izstrādājusi kritērijus, bērnu emocionālo izpausmju vērtēšanā (sk.5.tabulu).

5.tabula. Kritēriji bērnu emocionālo izpausmju vērtēšanai.

Kritērijs	Rādītājs	Punktu skaits
1. Bērna līdzpārdzīvojums zīmēšanas procesa laikā	Bērns zīmēšanas procesa laikā atdarina dažādas skaņas	3 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā dažreiz atdarina skaņas	2 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā darbojas klusi	1 punkts
2. Bērns zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni	Bērns zīmēšanas procesa laikā kustina kājas un maina sejas mīmiku	3 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā dažreiz kustina kājas un maina sejas mīmiku	2 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā nekustina kājas un neizmaina sejas mīmiku	1 punkts
3. Bērna interese zīmēšanas procesā	Bērns zīmē ar aizrautību – ilglaicīga zīmēšanas darbība	3 punkti
	Bērnam patīk zīmēt – reizēm ilgstoša, reizēm - īslaicīga	2 punkti
	Bērnam nepatīk zīmēt – īslaicīga darbība, vai nezīmē vispār	1 punkts
4. Bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas	Bērns zīmēšanas procesa laikā skaļi smejas, dalās ar savām emocijām	3 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā dažreiz smejas un dalās ar savām emocijām	2 punkti
	Bērns zīmēšanas procesa laikā neizrāda emocijas	1 punkts

3 punkti – augsts līmenis; 2 punkti – vidējs līmenis; 1 punkts – zems līmenis

2.2.Bērnu raksturojums temata ietvaros

Vadoties pēc šādiem kritērijiem, darba autore sniedz subjektīvu raksturojumu par katru no bērniem grupā. Šis nelielais bērnu skaits grupā, ļauj pedagogam veltīt lielāku uzmanību katram bērnam individuāli un arī darbs var norisināties kvalitatīvāks. Bērni ir izzināt un strādāt gribīgi, visus darbus veic ar lielu atbildības sajūtu. Bērni strādā ar prieku galvenokārt tāpēc, ka tiek uztverti katrs kā personība un viņu veikums tiek arī novērtēts gan no pedagoga puses, gan no vecāku puses, lai arī kādreiz kaut kas nav izdevies. Bērni par neveiksmēm netiek nosodīti, bet situācijas katra tiek izanalizēta un kopīgi noskaidrots labākais risinājums attiecīgajā situācijā. Novērojumi tiek veikti uz bērnu aktivitātēm zīmēšanas, vizuālās mākslas darbu laikā, lai mērķtiecīgi apkopotu informāciju izvirzīto kritēriju novērtēšanai.

Grupas bērnu raksturojums pēc autores novērošanas vizuālās mākslas nodarbībās, aktivitātēs atspoguļots:

Ilzīte 5 gadi un 10 mēneši – ļoti klusa un pieklājīga meitene, taču prot sevi aizstāvēt, un neļauj citiem bērniem sevi apcelt. Savu darba un rotaļu vietu vienmēr rūpīgi sakārto pati. Meitenei piemīt liela atbildības sajūta pret uzdotajiem uzdevumiem, rūpīga darot darbu. Ļoti patīk dabas vērojumi, un brīvos brīžus labprāt pavada grupas dabas centrā, darbojoties darba lapās ar dažādiem uzdevumiem. Arī savu vizuālās mākslas darbus veic ar lielu rūpību, aizrautību un ieinteresētību, dara to ilgstoši, nesasteigti, dažreiz var novērot dažādas sejas mīmikas, dalās ar savām emocijām. Meitenes vecāki novērtē viņas veikumu un darbus un, kā novēroja darba autore, viņai tas ir ļoti svarīgi.

Ernests 5 gadi un 6 mēneši – labprāt piedalās visās aktivitātēs, kuras piedāvā pedagogs. Izpalīdzīgs, pieklājīgs, vienmēr smaidīgs zēns. Spēj organizēt savu darbu un pārslēgties no vienas darbības uz otru. Radoši izdomā stāstu nobeigumus un sacer arī to turpinājumus. Patstāvīgi spēj izvēlēties materiālus kāda darba radīšanai, cenšas piesaistīt un ieinteresēt citus bērnus. Zēns nekad neslēpj savas emocijas ne nodarbībās, ne arī ikdienā, tādēļ ļoti bieži var novērot izteiktu viņa sejas mīmiku un žestus, zīmējot regulāri dungo, darbu veic rūpīgi kamēr to pabeidz.

Hanna 5 gadi un 11 mēneši – sapņotāja un fantazētāja. Reizēm pārņem tāda sajūta, ka meitenes ķermenis atrodas grupā, bet domās viņa atrodas citur. Arī brīvā brīža zīmējumos var redzēt izdomātas lietas un vietas. Labas dotības zīmēšanā, pielietojot dažādas tehnikas. Darbu veicot, vienmēr dungo pie sevis un ir kustīga, paveicot to līdz pēdējai sīkākajai detaļai. Veic vērojumus dabā – izdara secinājumus, izrāda un stāsta par savām emocijām.

Beāte 6 gadi – gudra un apķērīga meitene. Cenšas būt grupas “līdere”. Zīmēšanas procesā darbus veic ļoti rūpīgi, izvēloties smalku otiņu, patīk zīmēt mazas un smalkas lietas, pievēršot uzmanību sīkām detaļām. Darbs vienmēr pabeigts glīti un rūpīgi, ar lielu aizrautību un pacietību, taču dara to bez liekām kustībām un emocijām, nelabprāt komentē savu zīmējumu.

Gustavs 5 gadi un 5 mēneši – zēns ir skaļš, taču labprāt iesaistās visās piedāvātajās aktivitātēs. Zēns ir skaļš brīžos, kad izsaka savas emocijas – gan pozitīvās, gan negatīvās. Vizuālās mākslas nodarbībās zēns pārsvarā darbojas klusi, necenšoties izrādīt savas emocijas. Arī zēna interese zīmēšanas procesā – reizēm ilgstoša, reizēm īslaicīga ir atkarīga no viņa garastāvokļa un uzdevuma.

Undīne 5 gadi – jaunākā meitene grupā. Meitene ļoti aktīva, skaļa, ne labprāt iesaistās piedāvātajās aktivitātēs. Vizuālās mākslas nodarbībās, meitene zīmējot, ir ļoti kustīga un visu laiku cenšas runāt, komentēt savu darbu, taču nespēj ilgstoši koncentrēties darbam, zīmē īslaicīgi, vai dažreiz nezīmē nemaz, taču skaidri komentē savas emocijas attiecīgajā brīdī. Uz skolotājas jautājumiem par to, kādēļ viņa nevēlas darīt darbiņu, meitene vai nu neatbild vispār, vai atbild, ka negrib, vai nemāk zīmēt.

Alberts 5 gadi un 11 mēneši – zēns ir ļoti atturīgs un cenšas visus vērot no malas. Vizuālās mākslas nodarbības ir tās nodarbības, kurās zēns var brīvi izpausties un nejūtas, ka darbu veiks sliktāk, vai arī kaut kas varētu nepadoties. Tieši šīs nodarbības ir tās, kurās zēns jūtas vislabāk, to var redzēt ar kādu aizrautību un prieku viņš darbojas. Zīmējot, viņš savu darbu vienmēr apskata grozot galvu no vienas puse uz otru, dara to smaidot. Dažkārt zīmēšanas procesā zēns atdarina dažādas skaņas. Zēnam ļoti patīk savu darbu parādīt skolotājam, skolotāja palīgam, pārējiem bērniem. Viņš arī cenšas gan par zīmējumu, gan par savām emocijām pastāstīt.

Kristis 6 gadi un 2 mēneši - grupas dzīvē jūtas nedrošs un noslēgts, katrai darbībai ir nepieciešams iedrošinājums, zēns ļoti kūtrs. Vizuālās mākslas nodarbībās zēns sēž rāms, zīmē un neizrāda nekādas emocijas. Darbu veic klusi un ne vienmēr pabeidz to līdz galam. Ir vecākais bērns ģimenē – pēc māsas piedzimšanas mainījies ir arī bērna uzvedība.

Elīna 6 gadi – jauka, mierīga, vienmēr izpalīdzīga meitene. Vizuālās mākslas nodarbībās meitene ir aktīva, strādāt griboša, vienmēr izrāda savas emocijas, stāsta par tām, bieži smejas zīmējot, un darbu padara līdz galam. Savu darba vietu sakārto atbilstoši nodarbībai, un arī palīdz pārējiem, kam tas nepieciešams.

Sandis 5 gadi un 11 mēneši - mīļš, jauks, sirsnīgs, paklausīgs un mierīgs zēns. Vizuālās mākslas nodarbībās viņš zīmē ar aizrautību, dara to rūpīgi, dažreiz pat dziedot un kustinot kājas zem galda. Vislabāk patīk tie darbi, kuri ir jāzīmē pēc novērojumiem dabā, tad Sandis savu veikumu arī cenšas komentēt. Patstāvīgi izvēlas materiālus darba veikšanai, pielieto dažādas tehnikas, mēdzot arī eksperimentēt pats. Ar prieku padalās par savām emocijām, par visu cītīgi izdara secinājumus.

Novērojumā iegūtie dati pētījuma laikā ir apkopoti un atspoguļoti tabulā (sk.6.tabulu). Tabulā ir atspoguļota informācija par bērnu iegūtajiem rezultātiem emocionālo izpausmju vērtēšanā. Tabulā ir informācija ar bērnu vārdiem, kuri piedalījās pētījumā, kā arī ir norādīti četri kritēriji, kas tika novēroti un vērtēti.

6.tabula Bērnu emocionālās izpausmes vērtējumi pētījuma sākumā

Vērtēšanas kritēriji	Bērna līdzpārdzīvotājs zīmēšanas procesa laikā		Bērns zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni		Bērna interese zīmēšanas procesā		Bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas		Punkti kopā	
	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc
Bērnu vārdi										
Ilzīte	3		2		3		3		11	
Ernests	3		3		3		3		12	
Hanna	3		3		3		3		12	
Beāte	1		1		3		1		6	
Gustavs	2		1		2		1		6	
Undīne	3		3		1		1		8	
Alberts	2		3		3		3		11	
Krists	1		3		2		1		7	
Elīna	3		3		3		3		12	
Sandis	3		2		3		3		11	

Augsts līmenis: 12 – 11 punkti; vidējs līmenis: 10 – 7 punkti; zems līmenis: 6 – 4 punkti.

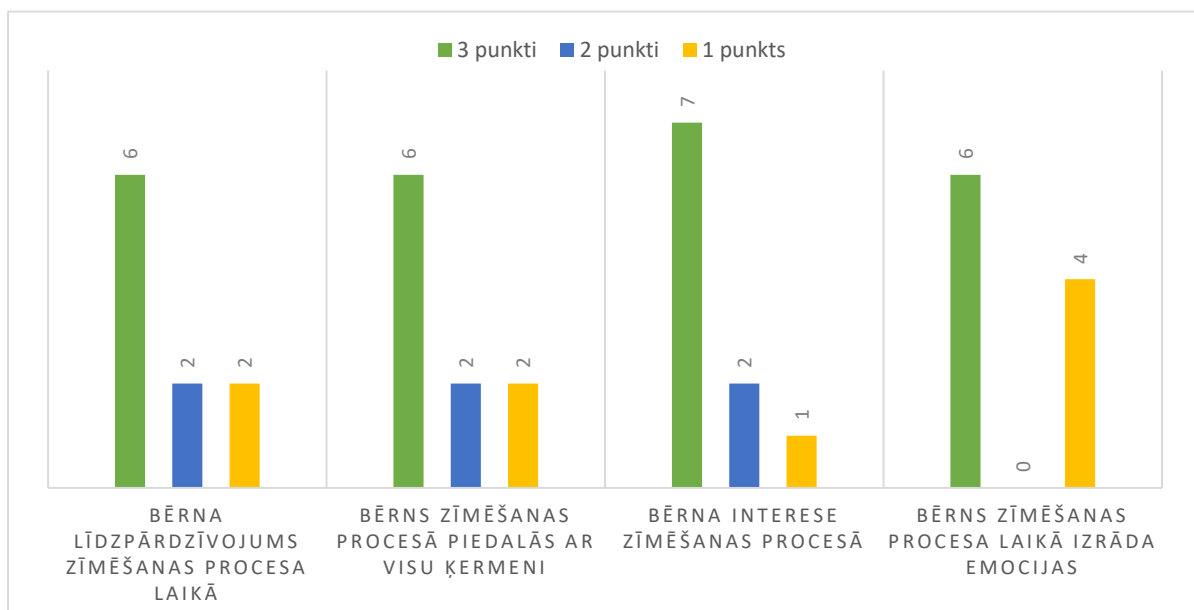
Bērnu sadalījums pa līmeņiem:

- Augsts līmenis – Ilzīte, Ernests, Hanna, Alberts, Elīna, Sandis.
- Vidējs līmenis – Undīne, Kristis.
- Zems līmenis – Beāte, Gustavs.

Analizējot katra bērna emocionālās izpausmes vizuālās mākslas nodarbībās, darba autore secina, ka vairākiem bērniem (Ilzītei, Ernestam, Hannai, Albertam, Elīnai, Sandim) tās ir augstā līmenī (12 – 11 punkti). Ir daži bērni, kuri arī brīvā laikā labprāt paši izvēlas tieši zīmēšanu, lai paustu dienas gaitā uzkrātās emocijas, vai, lai atspoguļotu dienā dzirdēto un redzēto. Šie bērni labprāt izvēlas zīmēšanu arī pēc kāda daiļdarba, vai skaņdarba noklausīšanās, kura rezultātu vienmēr komentē un pastāsta par attēloto (Ernests, Hanna, Sandis). Šiem bērniem ļoti svarīgi ir pieaugušā komentārs un novērtējums par viņu darbiem (Elīna, Alberts), jo kā var

novērot, ar šiem bērniem tiek daudz strādāts arī mājās. Šo bērnu vecāki vienmēr apjautājas par bērna ikdienas darbiem, par komunikāciju ar citiem grupas bērniem. Ar šiem vecākiem vienmēr tiek pārrunāts katra radošā darbiņa process. Tomēr jāpiemin, ka bērni (Beāte, Kristis) ir tie bērni, kuri arī labprāt izvēlas zīmēšanu, taču viņi to dara ļoti klusu, rūpīgi, neizrādot nekādas emocijas. Dažreiz pat liekas, ka viņi to dara, lai mazliet atpūstos no grupas lielās kņadas, vai arī tad, kad kaut kas viņus nomāc. Dažkārt liekas, ka viņi ir noslēgušies sevī. Šie bērni arī nelabprāt stāsta, ko viņi ir uzzīmējuši, un kā viņi jūtas. Tieši šiem bērniem ir jūtama ģimenes ietekme emocionālās atsaucības veidošanā. Kā novēroja darba autore – tā ir zema, jo vecāki vispār necenšas pajautāt skolotājam par bērna sasniegumiem ne mācībās, ne arī radošajās izpausmēs. Kā novēroja darba autore, Krista uzvedība mainījās pēc mazās māsiņas piedzimšanas, tādēļ var secināt, ka ģimenē vecāki nespēj veltīt pietiekamu uzmanību zēnam, tādēļ emocionālās atsaucības veidošanās process tiek kavēts. Beātes tētis, jau kopš viņas dzimšanas, dzīvo un strādā ārzemēs, kas liedz meitenei pilnvērtīgu komunikāciju ar sev tik svarīgo cilvēku – tēti. Tieši tas arī meiteni ļoti nomāc. Bērnam, kurš ik dienas neredz abus vecākus kopā, tiek atņemta daļa no spējas gūt pilnvērtīgu pieredzi emocionālās atsauksmēs procesā. Šādos gadījumos skolotājam būtu nepieciešams veltīt pastiprinātu uzmanību viņu iesaistīšanai dažādās aktivitātēs. Lai bērni paši vēlētos darboties, skolotāja svarīgākais uzdevums ir nodrošināt un sniegt viņam labvēlīgus apstākļus (materiāli, telpa, laiks, noskaņojums) (Осорина, 2008). Tādēļ arī skolotājam ir nepieciešams nemitīgi meklēt jaunas idejas, darba formas pirmsskolas izglītībā, kas spētu nodrošināt bērna interesi un vēlmi darboties ilgtermiņā. Kā jau noteikti zina, vairākums pedagogu, pirmsskolas vecuma bērni ir atdarinātāji – viņi cenšas atkārtot, atdarināt, izmēģināt visu jauno, tādēļ skolotājam ir jārosina bērnus meklēt dažādus risinājumus, kā arī dažādus iztēles vingrinājumus. Tie ir vingrinājumi ar iedomāšanos, papildināšanu, notikumu mainīšanu, kas izmantojami dažādās situācijās un darbībās (vērojumos, zīmēšanā, rotaļājosies). Sagatavošanās pasākumos rosināma bērnu aktivitāte, izraisāms emocionāls kāpinājums, pozitīva attieksme pret radošo darbību un vēlēšanās ieceri realizēt (Randoha, 2015).

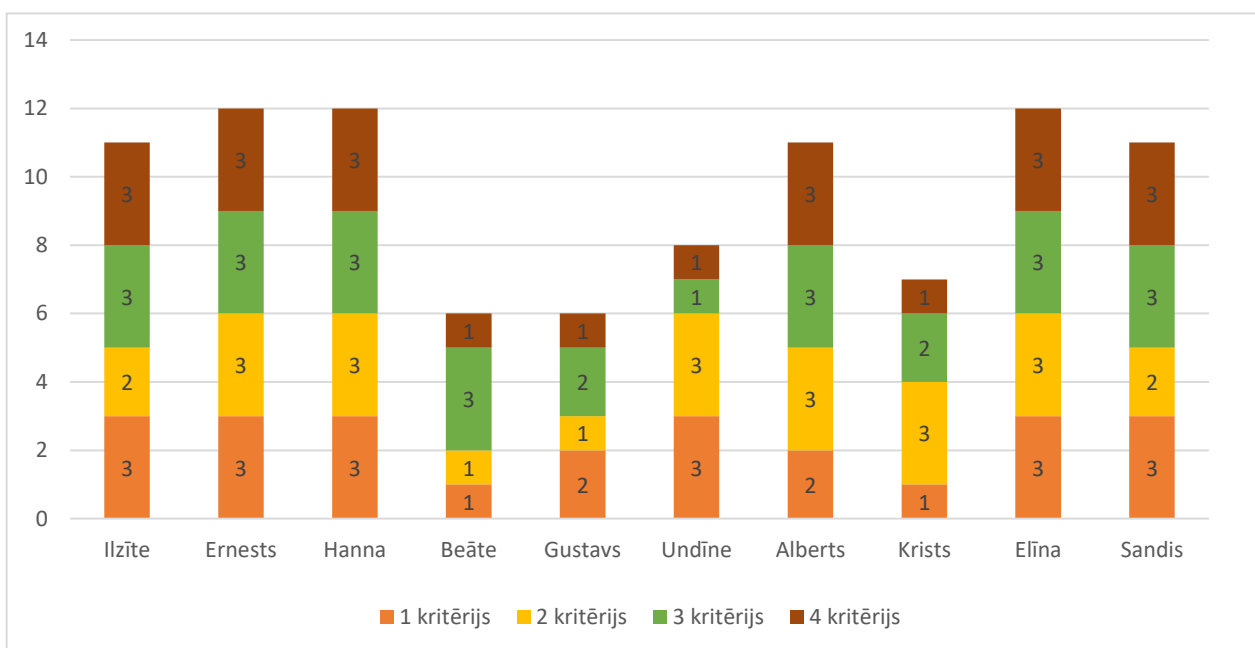
Uzskatāmi apkopotus, kopējos bērnu emocionālās izpausmes rādītājus vizuālā mākslas nodarbībās pētījuma sākumā, atsaucoties uz iepriekš izstrādātajiem kritērijiem, var aplūkot diagrammā (sk.2.attēlu).

2.attēls. Bērnu emocionālās izpausmes kopējie rādītāji pa kritērijiem.

Aplūkojot diagrammu, darba autore secina, ka lielākajai daļai bērnu patīk zīmēt, patīk zīmēt atdarinot dažādas skaņas, dungojot, zīmējot mainīt dažādas sejas mīmikas un aktīvi kustināt kājas zem galda. Dara to ar aizrautību un ilgstoši, sasniedzot vēlamo rezultātu, un par to pastāstīt – dalīties ar savām emocijām, par ko arī liecina novērotie un apkopotie rādītāji diagrammā (Ilzīte, Ernests, Hanna, Alberts, Elīna un Sandis). Taču neliela daļa zīmējot ir klusi, un nelabprāt izrāda savas emocijas (Beāte, Gustavs, Undīne un Kristis). Darba autore secina, ka šos zemākos rādītājus būs iespējams nedaudz uzlabot, jo kā tika novērots, tieši šiem bērniem ir nepieciešama individuāla pieeja, to, ka bērni zīmē, glezno parastajās, tradicionālajās tehnikās – ar otu klāj papīru, velk līnijas. Inovācijas tiem netiek piedāvātas, piemēram, kā dažādi zīmēšanas piederumi – spiedogi, burbuļplēves, baloni, diegi, pat netiek piedāvāts bērniem zīmēt ar pirkstiem, rokām (klāt krāsu uz pirkstiem, rokām). Ja vizuālās mākslas nodarbība bērniem liksies garlaicīga ar monotonu darbību, tad emocionālā attīstība netiks sekmēta. Ja zīmēšanas procesā bērns ir ieinteresēts, tad paaugstināsies viņa aizrautība, jo būs jaunas iespējas un bērns bagātinās pašpieredzi. Visai labus rezultātus bērni uzrādīja kritērijā, *bērnu interese zīmēšanas procesā*, jo kā varēja novērot, bērniem tiešām patīk zīmēt un gleznot. Tie bija septiņi, no desmit pētījumā iekļautajiem bērniem, kuri labprāt iesaistās visās piedāvātajās aktivitātēs, izrāda interesi par to (Ilzīte, Ernests, Hanna, Beāte, Alberts, Elīna, Sandis). Zīmētdarbība aktivizē bērnus, ja viņiem ir maksimālas iespējas pašizteikties, ir iespējas savu individuālo ieceru neierobežoti vizualizēt (Hibnere, Grasmane, 2000). Divi bērni interesi izrāda, ja pedagogs

vairākkārt izskaidro veicamās darbības, ieinteresē, padara bērnam interesantu savu ideju (Gustavs, Kristis). Grupā ir arī viens bērns (Undīne), kurš interesi par zīmēšanu neizrāda vispār, uzmanību darbam nevar koncentrēt, ļoti kustīgs un aktīvs bērns, taču ļoti spilgti var novērot viņa emocijas, tādēļ darba autore piedāvās visiem bērniem darboties ar dažādiem materiāliem, vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļiem un tehnikām, lai bērnus ieinteresētu darboties, lai tie gūtu emocionālu gandarījumu. Darba autore ir izveidojusi uzskatāmu diagrammu par katra bērna emocionālās izpausmes rādītājiem pētījuma sākumā, atsaucoties uz izvirzītajiem kritērijiem.(sk. 3.attēlu).

3.attēls. Katra bērna emocionālās izpausmes rādītāji pa kritērijiem pētījuma sākumā

Kopumā darba autore var secināt, ka grupā, šajā 5-6 gadīgu bērnu vecumposmā, gandrīz visi bērni ir darboties gribīgi, radoši un emocionāli atsaucīgi, atvērti visam jaunajam. Bērni, vizuālās mākslas nodarbībās izrāda savas emocijas, izmantojot žestus un mīmiku, cenšas pastāstīt par savu darbu, kas sanācis, kāds izskatās, taču ne visi zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni. Tādēļ ļoti būtiski pedagogam ir atrast pieeju, lai arī šo pētāmo kritērija datus uzlabotu. Lasot A. Randohu, kura ir analizējusi A. Vilciņu un R.Šteineru, var secināt, ka bērns ir unikāla būtne, un tieši pieaugušais ir tas, kurš, izjūtot bērnu, palīdz iepazīt viņam šo pasauli, palīdz atmodināt viņā slēptos garīgos spēkus un spējas. Tādēļ nozīmīgi pirmajos bērna dzīves gados audzināšanas burvju vārdi ir atdarināšana un priekšzīme. Pieaugušais ievada bērnu mākslas pasaulē ar savu piemēru, attieksmi tā, lai bērnam būtu interese un vēlme to atdarināt. (Randoha, 2015, 4).

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Praktiskajā darba daļā, darba autore pētīja bērnu emocionālās attīstības sekmēšanas iespējas vizuālajā mākslā pēc iepriekš izvirzītajiem, bērnu emocionālās izpausmes vērtējuma kritērijiem (sk. 5.tabulu). Pedagoģi domā, ka savu pedagoģisko darba procesu ir vieglāk plānot, un tas ir kvalitatīvāks, ja tas tiek plānots balstoties uz bērnu emocijām, interesēm un vajadzībām.

Bērnu novērošana kopumā pedagoģu darbā ir ļoti svarīga, jo viņas izmanto zināšanas par katra konkrētā bērna prasmēm un vajadzībām, plānojot nodarbībā veicamās aktivitātes un izstrādājot jēgpilnas un iedarbīgas sadarbības metodes.

Pedagoģiem, savas aizņemtības dēļ, bieži vien ir grūti atlicināt laiku un rast izdevību apkopot kaut ko vairāk par vispārīgiem iespaidiem par to, kā bērnam sokas kādā konkrētā jomā. Tādi neskaidri novērojumi kā – „Viņam nepatīk zīmēt” vai “Viņam nepadodas zīmēšana”- ne pašam pedagoģam, ne bērnu vecākiem nenorāda iespējas bērnu izaugsmes veicināšanai un atbalstīšanai. Turpretī, izmantojot dažādus novērošanas pierakstus, pedagoģi var novērtēt katru bērnu, balstoties uz konkrētiem un rūpīgiem novērojumiem, kas izdarīti bērnu ikdienas aktivitāšu laikā. Ir svarīgi atcerēties, ka ikviens novērojums ir vērtīgs tikai tad, ja novērotājs ir pierakstījis arī situāciju, lai pedagoģi varētu sākt izprast konkrētās pieredzes nozīmi konkrētam bērnam. Piemēram, ja bērns vizuālās mākslas nodarbībā darbojas kluss, neizrāda nekādas emocijas, mēs nevaram paļauties uz to, ka bērnam netiek sekmēta emocionālā attīstība. Varbūt tieši šajā mirklī viņu kaut kas nomāc, kaut kas sāp, varbūt neapmierina izvēlēta zīmēšanas tehnika, izvēlētie materiāli, krāsas, otas. Katra situācija ir jāizvērtē un jānoskaidro tās iemesli, jo patiesos iemeslus var izziņāt tikai un vienīgi - novērojot bērnu, un ar viņu vienatnē, neuzbāzīgi aprunājoties.

Vēl svarīgāk ir novērot, kādos apstākļos bērns darbojas labprāt, un kādās situācijās viņam rodas grūtības, bet nevis tikai atzīmēt – „Viņš labi zina, kas jādara!” Varbūt lielāka uzmanība ir jāpievērš, kā bērns darbojas, kur viņam patīk labāk zīmēt – pie galda sēžot, stāvot kājās, varbūt sēžot uz grīdas, ļaujot pašam izvēles iespējas. Vai arī pēc kāda spēcīga, emocionāla saviļņojuma, piemēram strīda vai sāpīgas šķiršanās no rīta ar vecākiem, noteikti vajadzētu ļaut bērniem nomierināties, šim emocionālajam brīdim pāriet, un tikai tad piedāvāt attiecīgo darbošanos, neuzspiežot to. Sevišķi liela uzmanība pedagoģam ir jāpievērš iespējai, ka gadījumos, kad bērns nespēj veikt kādu uzdevumu, ir iespējams, ka pedagoģa stils vai nodarbības organizācija nav devusi šim konkrētajam bērnam sākotnējo ierosmi vai nodrošinājusi pakāpienus, lai viņš varētu parādīt to, ko spēj paveikt vislabvēlīgākajos apstākļos. Pedagoģi vienkārši ir, vai nu sasteidzis savu nodarbību un nav ieinteresējis (“iemetis āķi”)

bērnus ar veicamo uzdevumu, rodot bērnos neizpratni par to, vai nu ir izvēlēties bērniem neaktuālu, neinteresantu zīmēšanas metodi. Arī pedagoga darba stils ir liels un noteicošs faktors bērna darbībai un attīstībai. Ja pedagogs būs skaļš, ass un runās dusmīga balsī, tad noteikti nekādas pozitīvās emocijas vizuālajā mākslā nebūs iespējams attīstīt. Darba autore uzskata, ka, lai bērns brīvi izpaustos tēlotājdarbības procesā, svarīga loma tajā ir pedagoga pozitīvā attieksme un vēlme darboties, jo bērnam pats svarīgākais ir, lai pedagogam var uzticēties un just tā atbalstu, kad tas ir nepieciešams. Liela nozīme ir arī radītajai atmosfērai, motivācijai darboties. Ja bērns nav ieinteresēts piedāvātā darba izpildē, tad arī viņš nevar brīvi paust savas emocijas. Ja pedagogs cenšas ieinteresēt bērnu līdzdarboties, rada tam pozitīvi emocionālu gaisotni un pats darbojas tam līdzī, tad arī bērns gūst gandarījumu par šo procesu..

Taču, lai bērna emocionālā attīstība noritētu sekmīgi, ir nepieciešami vairāki komponenti ne tikai izglītības iestādē, bet arī ģimenē.

1. Bērnam, noteikti, ir nepieciešama pozitīva emocionālā saskarsme ar ģimeni – māti, tēvu, māsu, brāli, vecvecākiem.
2. Ģimenei vajadzētu nodrošināt bērnam to emociju kopumu, kas veicina bērna pamatuzticēšanos, lai sekmētu bērna tālāko attīstību.
3. Drošas un interesi radošas vides radīšana pirmsskolas izglītības iestādē.
4. Pedagogam jāiemanto bērna uzticība un draudzība, lai sekmētu bērna emocionālo attīstību pirmsskolā.

Ir ļoti svarīgi, lai bērns neizjustu mīlestības trūkumu gan ģimenē, gan apkārtējā vidē, jo bērns ir kā spogulis. Viņš pats ar mīlestību nenāk, viņš to atstaro. Ja bērnam tuvojas ar mīlestību, viņš atbild tāpat. Tieši tik pat svarīgi ir, lai bērns justos labi un kādam vajadzīgs gan ģimenē, gan sabiedrībā, jo mīlestības trūkums, atstumtība, nelabvēlīgas savstarpējās attiecības ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē, var veicināt bērna emocionālo stresu.

Turpinājumā darba autore ir aprakstījusi situācijas no savas pedagoģiskās darbības novērojumiem un pārrunām ar bērniem. Autore ir aprakstījusi tikai fragmentus no nodarbībām, tos, kuri attiecas uz vizuālās mākslas – nodarbības procesu, galveno uzmanību pievēršdama procesa vērošanai, sarunas ar bērniem ir sekundāras, taču ļoti nozīmīgas.

Vērojot bērnus darbībā, kā arī darbojoties ar tiem visa pētījuma garumā, kurš ilga divus mēnešus un, lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, bērniem tika piedāvāts dažādas vizuālās mākslas nodarbības, tika pielietotas dažādas zīmēšanas, gleznošanas tehnikas. Piedāvāto nodarbību mērķis – precīzāk izpētīt izvirzītos, pētāmos kritērijus (sk. 5.tabulu), lai varētu izsecināt, vai vizuālās mākslas process spēj sekmēt bērna emocionālo attīstību. Tādēļ, lai veicinātu bērnu interesi zīmēšanas procesā, bērna līdzpārdzīvojumu zīmēšanas procesa laikā, lai bērns zīmēšanas procesa laikā piedalās ar visu ķermeni un, lai bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda

emocijas, tika piedāvātas nodarbības - zīmēdarbība ar švammi, ar burbuļplēvi (turpmāk tekstā) ar balonu, ar koppapīru, ar līmlenti, ar diegu, ar ogli, ar sveci vai balto krītiņu, rotaļas ar līnijām, ar krāsu klekšiem (turpmāk tekstā), ar krāsu un tušu pludināšanu, skrāpēšanu, zīmēdarbību pēc vērojuma (turpmāk tekstā), arī zīmēdarbību brīvajā laikā. Dažas no tām, darba autore ir atspoguļojusi savā darbā.

Pirmais kritērijs: bērna interese zīmēšanas procesā.

1.aktivitāte. Zīmēšana pēc novērojuma. Jau no paša rīta skolotāja rosina bērnus pievērst uzmanību rīta debesīm aiz loga. Kādās krāsās tā ir, kādā krāsā ir austošā saulīte. Bērni ar interesi vēro debesis, un izsaka savas domas. Tad skolotāja piedāvā bērniem palasīt pasaku par lielīgo zaķi un salu. Bērni ar interesi klausās pasakā, kuru skolotāja paspilgtina ar dažādām kustībām (kur sals pūš savu auksto dvasu, skolotāja rosina bērnus arī izdarīt pūšanas kustības) un pirkstu lēllēm – kopā ar bērniem šo pasaku izdzīvojot. Tad skolotāja mudina bērnus sakārtot savas darba vietas nodarbībai, paņemt akvareļu papīra lapu un balto eļļas krītiņu, vēlreiz klausoties pasaku par šo nikno salu, viņa pūšanu un saldēšanu, uzzīmēt. Bērni aktīvi, turot rokā krītiņu, velk dažādas līnijas, apļo, taču ir lielā neizpratnē, ka neko nevar redzēt, kas ir uzzīmēts. Tad skolotāja mudina bērnus paņemt akvareļu krāsas un ūdens trauciņus ar ūdeni, lupatiņas, un atsaucot atmiņā no rīta vērotās debesis, tās nokrāsas, sākt krāsot, klāt ar krāsu savu lapu. Katrs krāso savu lapu tādās krāsās, kuras novēroja. Vislielāko prieku un emocijas izraisīja tas, ka krāsojot šo lapu parādījās šī baltā krītiņa nospiedums (zīmējums). Bērni bija patīkami pārsteigti, jo katram zīmējums sanāca savādāks, katrs arī vēju bija uzzīmējis savādāk.

4.attēls Kristis

5.attēls Hanna

6.attēls Sandis

Skolotāja: “Kas bija visinteresantākais?”

Krists: “Uzzīmēt auksto salu. Nemaz nezināju, ka man tāds sanāks, bet ir skaisti, vai ne?”

Skolotāja: “Tiešām ļoti skaisti, ļoti skaistas krāsas!” (sk. 4.attēlu).

Zēns diezgan ilgi sēdēja un neko nedarīja, vienkārši klausījās skolotājas lasītajā pasakā. Tad paņēma krītiņu uz sāka darboties. Darīja to klusi, it kā visu laiku par kaut ko domājot.

Skolotāja: “Kas tev likās visinteresantākais?”

Hanna: “Man ļoti patīk šādi krāsot”.

Skolotāja: “Kas tev sanāca? Kas tev tur notiek?”

Hanna: “Vai tad nevar saskatīt, kā lielais sals saldē mazo zaķēnu?” Un tās krāsas debesīs šorīt bija tik krāsainas, kā mana krāsainā, lielā šalle (sk.5.attēls).

Meitene tiešām ir liela sapņotāja. Viņa darbojās ar lielu aizrautību, visu laiku komentēja savas darbības. Zīmējot, meitene izdomāja pati savu stāstu, kurš bija pārpilns ar dažādiem pavērsieniem un emocijām.

Sandis: ”Man gan izskatās pēc liela sniegputeņa!”

Skolotāja:” Kādēļ, tu tā domā?”

Sandis:” Tas virpulis izskatās pēc galvas! Varbūt tā ir galva negantajam salam? Kā tev liekas?”

Skolotāja: “Tu zini, tiešām tas varētu būt sals, kurš pūš savu salto dvašu”.

Sandis: “Paskaties, kādas man ir krāsas. Citādas vairāk neatceros, patīk?”(sk.6.attēlu).

Skolotāja: “Esmu priecīga, ka jūs no rīta, visi esat rūpīgi vērojuši debesis”.

Kā darba autore novēroja, zēnam ļoti patīk zīmēt pēc novērojuma. Viņš visu laiku komentēja kādas bija debesis no rīta, kāds varētu būt niknais sals, kāds zaķis, utt. Viņš ir emociju pārpilns, jo par savām emocijām runā atklāti, taču sejas mīmikā un žestos no malas to nevar īsti pateikt.

Skolotāja pamana, ka Ernests sēž pie sava zīmējuma un neko nedara. Zēns izskatās ļoti apmulsis. Uz skolotājas jautājumiem, vai kas noticis, zēna sejā varēja pamanīt vēl lielāku neizpratni. Zēns atbildēja: “Es nesaprotu, kādēļ vajadzēja izvēlēties tādu krāsu, neko nevar redzēt, kas ir uzzīmēts. Kas tas par darbu?” Tad skolotāja ar zēnu parunāja un paskaidroja: “Tad, kad tu pludināsi pāri visam krāsu, tu arī saskatīsi savu skaisto darbiņu”. Zēns sāka darboties, un tik tiešām, zēna sejā varēja redzēt pārsteigumu un patiesu prieku par savu darbu. Tad pēkšņi Undīne sāka raudāt. Viņa savu neapmierinātību izrādīja diezgan skaļi. Skolotāja tūlīt reaģēja. Meitenei pludinot krāsas, nejauši bija uzpilējis ūdens ar krāsu uz drēbēm. Undīne ļoti to pārdzīvoja, taču skolotāja ātri šo problēmu novērsa un motivēja meiteni darbu turpināt. Redzot to, ka pārējiem bērniem darbi ir sanākuši skaisti un krāsaini, arī Undīne izrādīja iniciatīvu un turpināja zīmēt.

Bērniem patika zīmēt šajā, piedāvātajā tehnikā. Spilgtākās emocijas var novērot tieši krāsu pludināšanā, jo bērniem ļoti patīk ūdens. Daudz prieka un smaidu darba gaitā. Bērni savā starpā komunicēja un rādīja savus zīmējumus, sava darba rezultātu.

Tieši tādēļ darba autore secina, ka šī nodarbība izraisīja visos bērnos lielu interesi, emocijas, kuras varēja novērot bērnu sejās un darbos. Arī tie bērni, kuri īpašu interesi par vizuālās mākslas nodarbībām, zīmēšanu pirms pētījuma neizrādīja (Undīne, Kristis un Gustavs), zīmēja, pludināja krāsas ar prieku, interesi, kas nu tur beigās sanāks, kas paslēpies zem kārsām, kā tas viss izskatīsies. Tādēļ organizējot pedagoģisko procesu, pārdomāti jā sagatavo atbilstošu

vidi - materiālus, uzskates līdzekļus, izdales līdzekļus, lai bērnam būtu interesanti darboties, jo arī šie aspekti ietekmē bērna emocionālo attīstības sekmēšanu.

Otrais kritērijs: bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas.

2.aktivitāte Rotaļas ar krāsām. Bērni pirms darba uzdevuma uzdošanas apskatījuši dažādus attēlus ar tauriņiem un noskaidrojuši raksturīgākās iezīmes visiem tauriņiem – spārni ir simetriski, dažādas formas un krāsas. Bērnu uzdevums bija uzzīmēt pašiem savus tauriņus, tikai šoreiz savādāk – darīt to ar savām plaukstiņām. Pedagoģs piedāvā darbu veikt ar guaša krāsām. Jau pirms darba procesa sākuma bērnos sāk virmot dažādas pozitīvas emocijas, par to liecina bērnu prieks acīs un vēlme strādāt. Vairums bērnu jau ir iztēlojušies tauriņa krāsas un formu, par to steidzot pastāstīt draugam. Bērni noklāj ar krāsu (krāsu un papīra lapas krāsu bērni izvēlas paši) savas plaukstas un skolotājas mudināti, liek tās lapām, kā nospiedumus. Tad skolotājas aicināti viņi dodas rokas nomazgāt, jo vēlreiz ir jānokrāso plaukstas, bet nu jau ar citas krāsas krāsu, lai tauriņš būtu krāsains. Bērni krāso savas plaukstas ar lielu interesi, jo viņiem tas ir kas jauns, dara to nesteidzoties un rūpīgi, izbaudot šīs sajūtas kas rodas krāsojot savas plaukstas ar krāsām. Arī meitene, vārdā Undīne skolotājai jautāja: “Vai tiešām drīkst krāsot rokas? Un neviens nerāsies?” Skolotāja meitenei izskaidroja, ka rokas taču var nomazgāt, un nekas nenotiks. Arī skolotāja kopā ar bērniem zīmē savu tauriņu, kas rada bērnos nepiespiestu un brīvu sajūtu.

7.attēls Kristis

8.attēls Beāte

9.attēls Elīna

Skolotāja: “Nu redzi, cik labi var izmantot savas rokas, lai dabūtu simetrisku zīmējumu! Roku forma ir piemērota tavam tauriņam!”

Kristis: “Nē, man šis darbs nepatīk, es vairāk nezīmēšu!”(sk. 7.attēlu)

Skolotāja: “Kas notika? Tev radās kādas grūtības?”

Kristis: “Man nepatīk, ka rokas paliek netīras. Es viņas nomazgāju, taču viņas ir netīras, redzi!”

Skolotāja: “Būs labi, tikai nesatraucies! Tu droši vari pabeigt krāsot ar otiņu.”

Zēns paņēma otiņu un krāsoja savu tauriņu, taču, kā novēroja darba autore, Kristis to darīja nelabprāt. Tad negaidīti Ilzīte piedāvāja Kristam palīdzību, mudinot zēnu izmantot

košākas krāsas, parādot, kā izrotāt tauriņu. Beigās zēnam sanāca ļoti skaists un raibs tauriņš, kuru zēns visiem rādīja, un ar prieku visiem stāstīja, kā viņš tika pie tik skaista tauriņa. Arī savstarpēja sadarbība bērnu vidū, veicina emocionālo attīstību.

Skolotāja: “Vai tu esi jau pabeigusi? Var būt kaut kas pietrūkst?”

Beāte: “Man viņš nesanāca!” (sk.8.attēlu)

Skolotāja: “Kādēļ, tu tā domā?”

Beāte: “Es ar lielo otu nevaru viņam uzzīmēt mazas actiņas”.

Skolotāja: “Tu droši vari iet un paņemt sev vajadzīgā lieluma otiņu un turpināt zīmēt. Tu taču labi zini, ka varat otiņas izvēlēties paši”.

Meitene steigšus devās un paņēma smalku otiņu, jo Beātei ļoti patīk zīmēt mazas un smalkas detaļas. Viņa bija iejutusies darba procesā tā, ka nekas, kas notika apkārt viņu neinteresēja. Meitene darba procesā bija ar nopietnu sejas izteiksmi, taču, kad darbs bija pabeigts, viņa smaidīja un vēlējās skolotājai par savu tauriņu pastāstīt.

Elīna: “Vai zini kur mans tauriņš lidos?” (sk.9.attēlu)

Skolotāja: “Droši vien uz lielo pieneņu pļavu, kura vasarā mums uzziedēs pie bērnudārza”.

Elīna: “Nē, viņš lidos pie manas mammas un pastāstīs viņai, ka Elīna ļoti labi šodien strādā”.

Skolotāja: “Nu protams, šodien tu ļoti labi strādā, un tev tik labi tas tauriņš izdevās! Šodien visi bērni ļoti labi strādā! Man ir patiess prieks par jums visiem!”

Elīnai ir ļoti svarīgi, kā viņas darbu novērtēs mamma. Mamma ar meiteni ļoti daudz strādā mājās. Tauriņam punktiņus meitene izvēlējās likt arī ar pirkstiem. Meitene darbu padara rūpīgi, un cenšas dalīties ar savām emocijām ar katru no bērniem.

Arī Alberts savu tauriņu iesāka veidot diezgan nedroši. Knosījās, skatījās apkārt uz citiem bērniem, it kā neizprotot uzdoto darbu līdz galam. Skolotāja to pamanīja, paņēma savu lapu, uz kuras arī zīmēja tauriņu, apsēdās tuvāk Albertam, un neko nesakot, turpināja savu iesākto darbu. Zēns vēroja skolotāju, sekoja viņas darbībām, un rezultātā sanāca ļoti skaists tauriņš, kuru zēns centās parādīt visiem bērniem, neslēpjot savas emocijas.

Kā novēroja darba autore, šis darbs bērniem deva lielu iespēju emociju sekmēšanai, jo varēja brīvi izpausties un nevajadzēja ievērot nosacījumus tauriņa zīmēšanai. Bērni paši izrādīja iniciatīvu, un ar fantāzijas palīdzību izvērtā darba procesu interesantu sev un citiem bērniem. Bērniem svarīgi bija tas, ka pedagogs līdzdarbojās un ka no tā saņēma uzslavas, kas radīja papildus prieku par sevis padarīto. Pozitīvs aspekts ir arī tas, ka vecāki novērtēja bērnu darbus, jo svarīgu lomu bērnu emociju attīstībā ieņem vecāku atbalsts un uzslavas.

Analizējot bērnu emocionālās izpausmes pēc iepriekš izvirzītajiem kritērijiem, darba autore secina, ka ikviens grupas bērns, vairāk vai mazāk, zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas, jo kā jau mēs visi zinām, tās mēdz būt dažādas. Par tām varam spriest pēc bērnu

mīmikas, žestiem, acu skatiena, vai pat izteiktiem vārdiem. Arī Krists savas emocijas izrādīja ar to, ka viņam zīmēšanas procesa laikā palika netīras rokas. Viņam tas pat ļoti nepatika un viņš nevēlējās turpināt savu darbu, taču atbalsts no grupas biedra un no pedagoga, rosināja viņu turpināt darboties, kā rezultātā zēns guva patiesu prieku par savu veikumu un rezultātu. Arī Beāte, Gustavs un Undīne, kuri zīmēšanas procesā īpaši neizrāda emocijas, ir emocijām bagāti un darboties griboši bērni, par ko liecina arī dažkārt sarauktā pierē un šķelmīgais acu skatiens darbojoties, un viņu stāstījumi pēc darba. Pieaugušais – vēro, atbalsta bērna darbošanos fiziski un emocionāli, līdz ar bērnu priedējās par paveikto (Randoha, 2015).

Trešais kritērijs: bērna līdzpārdzīvojums zīmēšanas procesa laikā

3.aktivitāte *Zīmēšana ar dubļiem.* Temata ietvaros bērni runā par Zemi rudenī - Kas ir zeme? Ko Zeme mums dod rudenī? Par to, ka rudenī dārzā izaug dažādi augļi un dārzeņi, ka bez zemes tie izaugt nevar, ka par zemi ir arī jārūpējas, kāda zeme izskatās, ka tā mēdz būt dažāda. Darbojoties ar bērniem likās, ka tēma viņus ļoti interesēja, jo tā tikai saistīta ar bērnu pieredzi un ikdienu. Pirms šīs piedāvātās aktivitātes, grupas bērni iepriekšējā dienā devās uz vīnogu audzētavu, kur apskata un iepazīt vīnogu dārzu, darbu tajā, apskata un izpēta zemi, kādā aug vīnogas, kā arī piedalās vīnogu ražas novākšanā. Dodoties mājup, skolotāja, ar dārza īpašnieka atļauju, paņēma līdz zemes paraugu, kuru izmantos nākošajā nodarbībā. Pirms izvēlētas nodarbības, skolotāja zemes paraugu izber uz paplātes, kuru vēlreiz bērni, izmantojot lupas, zemi izpēta (tiek pētīti arī citi dažādi zemes paraugi). Skolotāja piedāvā bērniem uzzīmēt vienu lielu, kopēju vīnogu dārzu, kādu bija redzējuši ekskursijā. Tiek piedāvāts grupas darbs, lai sekmētu arī sadarbības prasmes. Skolotāja vēlreiz pārrunā ar bērniem, ka noteikti nepieciešama ir zeme, lai vīnogas augtu, kādā krāsā tā bija. Lai padarītu šo darbu vēl interesantāku, skolotāja šo izpētīto augsnes paraugu sajauc ar ūdeni (sk. 10.attēlu), lai izveidotu kārtīgi dubļi. Tas bērnos izraisīja ļoti lielu interesi un neskaitāmi daudz emocijas, jo viņi varēja šos dubļus izmantot kā krāsu, lai zīmētu zemi (sk. 11.attēlu). Zīmēšanas tehniku bērni varēja izvēlēties paši – zīmogi, spiedogi, otas, krāsas klāt ar savām rokām.

Vērojot bērnus darbībā, varēja secināt, ka šī darbošanās, šis uzdevums, šie materiāli sekmē emocionālo attīstību, līdzpārdzīvojumu, interesi par veicamo uzdevumu.

10.attēls

11.attēls

12.attēls

13.attēls

14.attēls

15.attēls

Skolotāja: “Kas bija visinteresantākais?”

Beāte: “Man vislabāk patika tie dubļi, ka ar viņiem varēja arī zīmēt! Es viņus arī ņēmu rokās, tā kā laukā. Man tas ļoti patika!”

Skolotāja: “Bet, vai tu pamēģināji zīmēt arī lapas un ogas?”

Beāte: “Jā, bet tomēr visvairāk man patika zīmēt ar tiem dubļiem!”

Beāte ir bērns, kurai patīk zīmēt, gleznot, bet viņa neizrāda par to nekādas emocijas, līdzpārdzīvojumu, mīmiku, taču šī nodarbība bērnu it kā atvēra. Meitene darbojās ar tādu interesi, ar emocijām par dubļiem grupas telpā, par iespēju viņus paņemt rokā. Viņa ar lielu aizrautību klāja papīra lapu, par kuru, vēl visu dienu, visiem atgādināja, arī pēcpusdienā savai mammai.

Krists: “Redzi es krāsoju zaļās lapas!”

Skolotāja: “Nu re, cik tev labi sanāk!”

Krists: “Es citā reizē negribēju ar roku likt krāsas, bet šodien man tas patīk. Es jau uzliku trīs lapas!”(sk.12. attēlu)

Skolotāja: “Man tiešām ir liels prieks par tevi, Krist! Un atceries, rokas var nomazgāt, vai ne?”

Krists iepriekšējā nodarbībā bija ļoti nobažījies par to, ka viņām pēc zīmēšanas ar rokām, tās palika netīras. Taču šoreiz, šajā nodarbībā, zēns zīmēja labprāt, ar lielu aizrautību, visu laiku komentējot gan savu darbību, gan arī citus. Zēns vairākkārt skrēja rokas mazgāt, un atkal ķērās pie zīmēšanas, bieži atkārtojot, ka viņa rokas jūtas dīvainas.

Undīne: “ Audzinātāja, tu esi ļoti mīļa, jo tu mums ļauj šitā zīmēt!”

Skolotāja: “ Un kas tad, Undīne, tev patika, no visa tā zīmēt?”

Undīne: “Nu šitā, ar visiem kopā, uz vienas lapas. Redzi, es spiežu kopā ar Ilzīti ogas, mums tas ļoti patīk!” (sk. 14.attēlu)

Skolotāja: “Jā meitenes, tiešām varu redzēt, ka jums tas patīk, un, galvenais, ka arī ļoti skaisti sanāk! Jūs šodien visi esat vareni mākslinieki, jums ir sanācis vareni skaists zīmējums – vīnogu dārzs!” (sk.15.attēlu)

Undīne ar lielu aizrautību darbojās ar spiedogu (izmantots tika vīna korķis), lai uzzīmētu vīnogu ķekarus. Viņai ļoti patika tas, ka to varēja darīt kopā ar pārējiem grupas bērniem uz vienas lapas. Arī visi pārējie bērni tiešām aktīvi darbojās ar piedāvāto uzdevumu, materiāliem.

Kā novēroja darba autore, visiem bērniem patika zīmēt, krāsot, izmantojot zemi - dubļus. Tā viņiem bija jauna pieredze, vēl kaut kas nebijis un neredzēts. Noteikti varēja redzēt katra bērna emocijas, līdzpārdzīvojumu darba procesā, par ko liecināja bērnu čalas un nelielā kņada grupā. Visi centās runāt un stāstīt, ko viņi ir izjutuši, kas ir sanācis, kurš, kuram ir palīdzējis. Bērni darbojās brīvi un aktīvi, darbojās kopā, kur viens otru varēja atbalstīt, papildināt.

Arī tiem bērniem, kuriem pētījuma sākumā šī kritērija rādītāji bija zemāki (Beāte, Kristis), pēc piedāvātajām nodarbībām tie ir noteikti paaugstinājušies, jo novērojot šos bērnus, viņi ir palikuši atvērtāki, vairāk iesaistās visās piedāvātajās aktivitātēs un nodarbēs.

Ceturtais kritērijs: bērns zīmēšanas procesa laikā piedalās ar visu ķermeni.

4.aktivitāte *Zīmēšana izmantojot burbuļplēvi.* Jau no paša rīta skolotāja bērniem pastāsta, ka šodien visi varēs iejusties burvju lomā, un uzburt ziemu, precīzāk - sniegu. Bērni visi ar lielu nepacietību gaidīja nodarbību. Tās emocijas, kuras virmoja grupā, bija neizsakāmas. Visi sačukstējās, smaidīja, rosījās, gaidot, kas notiks tālāk. Pēc nodarbības, kad visi bija dalījušies savā pieredzē par sniegu, skolotāja uzlika dziesmiņu par sniegu, kura raisīja bērnos vēl lielākas emocijas. Bērni katrs ar savām pārslīņām dejoja, kustējās, lēkāja, un galvenais – priecājās. Pēc kārtīgas izkustēšanās, skolotāja piedāvā bērniem šo sniegpārslīņu deju uzzīmēt. Bērni sakārto savas darba vietas, un ir gatavi darbam. Izmantotas tika papīra lapas, guaša krāsas, ūdens, otas un trafareti (gabaliņi) no burbuļplēves (tieši tajā brīdī arī aiz loga sāka snigt slapjš sniegs, tādām lielām pārslām).Skolotājas mudināti, bērni noklāj ar krāsu trafaretus un liek to nospiedumus uz lapas, kuru bērni paši ir izvēlējušies (piedāvātas tika arī citas krāsas lapas). Krāsas tika piedāvātas – balta un zila. Lai vēlreiz “uzburtu” pozitīvās emocijas, skolotāja vēlreiz fonā atskaņo burvīgo dziesmiņu, taču šoreiz, lai radītu atmosfēru kopumā grupā, jo mūzika bērnus arī nomierina.

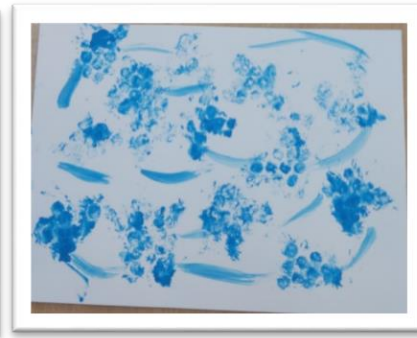
Bērni darbus zīmēja dažādi – kāds ar trafaretiem noklāja visu lapu, kāds tikai dažās vietās uzlika nospiedumus.

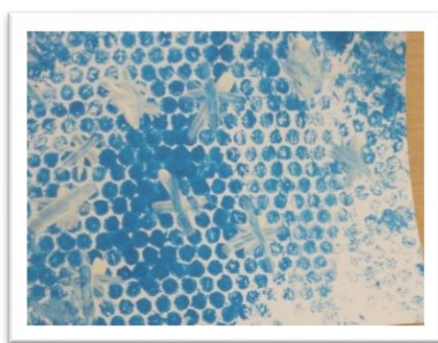
16.attēls Alberts

17.attēls Ernests

18.attēls Ilzīte

19.attēls Gustavs

Alberts: “Vai tu redzi, kāda man ir ziema? Viņas krīt lielajā peļķē un pazūd”.

Skolotāja: “ Viņas peļķē izkūst? Vai vēl ko saskati?”

Alberts: “ Tāds ir arī mana tēta mašīnai logs no rīta, kad viņš mani ved uz bērnu dārzu. Jā tik tiešām!” (sk.16.attēlu)

Zēns vizuālās mākslas nodarbībās vienmēr ir aktīvs. Arī šajā reizē Alberts cēlās kājās un kustējās mūzikas ritmā, tad atkal zīmēja, visu laiku paužot savas emocijas un komentējot savu darbu.

Skolotāja: “ Kas tur notiek?”

Ernests: “ Tā ir mazo sniegpārslīņu deja. Viņas visu laiku dejoja, kustējās, virpuļoja” (sk.17.attēlu).

Skolotāja: “ Tiešām arī izskatās pēc dejas”.

Ernests: “ Tomēr viņām piestāvētu arī cita dziesma. Es pats izdomāšu, labi?”

Skolotāja: “Nu protams, Ernest!”

Zēns darba procesā ir ļoti rūpīgs, vienmēr ieklausās skolotājas teiktajā. Labprāt materiālus darbam izvēlas pats, taču neiebilst arī par dažiem uzdevuma nosacījumiem. Radošs un darba procesā emocijām bagāts zēns.

Ilzīte: “Vai varu zīmēt ar pirkstiņu? Es gribu viņas savienot kopā ar pirkstiņu”.

Skolotāja: “Protams, ja tu tā vēlies!”

Ilzīte: “Man ļoti patika dejot! Gribu, lai sniedziņš arī tā dejo!” (sk. 18.attēlu)

Meitene darbojas ilgstoši, ik pa laikam mainot sejas izteiksmi –priecīgu, tad atkal nopietnu. Emocijas meitene izrāda ne tikai darba procesā, bet arī visas dienas garumā.

Skolotāja: “Kā tev sokas? Pastāsti, ko tu esi uzzīmējis?”

Gustavs: “Izskatās pēc sniegu kopā ar slapjumu. Daudz ūdens un maz sniega” (sk. 19.attēlu).

Skolotāja: “Vai tev patīk ūdens? Un, kā ar sniegu?”

Gustavs: “Man patīk tikai ūdens”.

Zēns darba procesā izskatījās ar kaut ko neapmierināts, darbojās ļoti klusi. Kad skolotāja ar Gustavu pārrunāja par attēloto viņa zīmējumā, zēns atplauka, kļuva smaidīgāks un stāstīja par savu zīmējumu pārējiem bērniem, ka redzams ir sniegs, tikai izkusis. Tas zēnu ļoti uzjautrināja.

Vienīgi sākumā šajā nodarbībā negribēja piedalīties Undīne. Viņa vairākkārt atkārtāja, ka viņa nevar to uzzīmēt, jo laukā viņš ir maz. Melnā zeme ir vairāk, nekā sniegs. Meitene bija neapmierināta un laiku vairāk pavadīja darbojoties dabas centriņā, spēlējoties ar smiltiņām. Tad pēkšņi meitene pamana, ka laukā sāk snigt sniedziņš. Meitenes acis vienkārši iemirdzējās. Viņa skaļā balsī sauca: “Ārā snieg! Mēs tiešām uzbūrām sniegu?” Fonā skanošā mūzika un laukā krītošais sniedziņš, motivēja meiteni pievienoties darba procesam, kurā viņa darbojās ar smaidu un prieku. Varēja novērot gan emocijas, gan līdzpārdzīvojumu zīmēšanas procesa laikā.

Ja bērniem darba procesā netiek izvirzīti strikti noteikumi darbam, tiek piedāvāti daudzveidīgi materiāli, pedagogs līdzdarbojas, lai bērni uztvertu pedagogu līdzvērtīgi viņiem, tad tiek sekmēta bērnu emocionālā attīstība. Bērniem ir nepieciešams arī mācību process tēlotājdarbībā, lai vēlāk varētu radošajās nodarbībās brīvi darboties un darbi būtu arī saturīgi. Pedagogam šāda veida darbos ir jāmeklē veids kā bērnus motivēt darbībai un tam, lai tiktu sekmētas bērnu emocijas. Liela nozīme ir pedagogam un viņa attieksmei un vēlmei strādāt, līdzdarboties, izprast un sekmēt bērnu darbību. Pedagogam ir jābūt atvērtam pret bērniem, lai bērns jebkurā brīdī varētu lūgt padomu.

Darba autore ir secinājusi, ka vizuālā māksla pozitīvi ietekmē bērnu emocionālo stāvokli, jo bērni tieši aktīvajā darbībā ļoti labi sevi spēj nodarbināt un izrādīt emocijas. Tādēļ noteikti var piekrist D. Kalejas-Gasparovičas teiktajam, ka zīmēdarbība ir bērna rotaļa ar krāsu, materiāliem, tēliem. Ka tā ir spēle, kur tikai tad tiek sasniegts mērķis, ja spēlējošais (bērns) tajā atraisās (Kalēja-Gasparoviča, 2000). Vērojot bērnus, darba autore secināja, ka visi bērni darbojās ar lielu aizrautību, cits vēl mūzikas iespaidā dejoja, kustējās, cits dungoja līdzī dziesmai, cits vēroja pa logu krītošo sniegu. Grupā valdīja patīkama gaisotne, emociju pārpilnība. Arī Beāte un Gustavs bija izvēlējušies savu sniegpārslu deju zīmēt stāvot kājās pie

loga, kur abi bērni vēroja sniegpārslas, pārrunāja to izskatu, dalījās ar savu pieredzi un ar aizrautību zīmēja tās. Secinājums ir viens, ka vides radītie iespaidi un pārdzīvojumi, var mainīt bērna emocionālo uzvedību zīmēšanas procesā, līdz ar to mainot bērna darbošanās procesu, gala rezultātu (Golumens, 2001).

2.4. Pētījumu rezultātu analīze

Novērošanas un pedagoģiskā vērojuma rezultātā, darba autore secināja, ka aktīvi darbojoties un gūstot jaunas zināšanas mākslas nodarbībās, bērni kļūst emocionāli drošāki, atraisītāki, sadarboties kāri. Sākotnējās bailes, nedrošību un piesardzību aizstāj izbrīns, interese, prieks, lepnums par paveikto, kas sekmē bērna emocionālo attīstību.

Darba autore piekrīt V.Hibnerei, ka tieši praksē var gūt pārliecību, ka vispildtāko emociju kāpinājumu katrs bērns pārdzīvo tad, kad viņš savu ideju ir realizējis, sasniedzis. Viņš ar to vēlas padalīties gan ar saviem grupas biedriem, gan ar skolotāju un saviem vecākiem, un pats galvenais, gūt pozitīvu novērtējumu. (Hibnere, 1998, 113).

Glūži tāpat kā pētījuma sākumā, arī pētījuma beigās ļoti svarīgi ir izzināt un novērtēt bērnu emocionālo attīstību, emocionālās izpausmes zīmēšanas procesa laikā, tādēļ darba autore izvirzītajiem kritērijiem vēlreiz veica bērnu emocionālās izpausmes dinamikas novērtējumu, iegūtos vērtēšanas rezultātus apkopojot tabulā (sk. 7.tabulu).

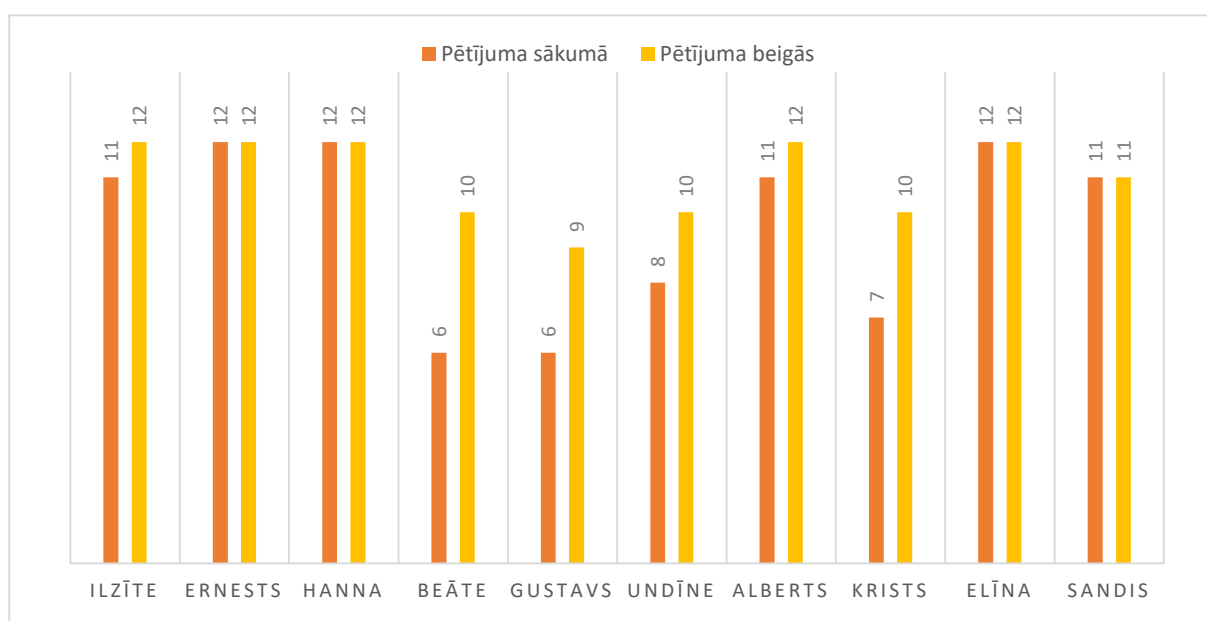
7.tabula Bērnu emocionālās izpausmes vērtējumi pētījuma beigās

Vērtēšanas kritēriji	Bērna līdzpārdzīvojums zīmēšanas procesa laikā		Bērns zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni		Bērna interese zīmēšanas procesā		Bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas		Punkti kopā	
	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc	Pirms	Pēc
Bērnu vārdi										
Ilzīte	3	3	2	3	3	3	3	3	11	12
Ernests	3	3	3	3	3	3	3	3	12	12
Hanna	3	3	3	3	3	3	3	3	12	12
Beāte	1	2	1	2	3	3	1	3	6	10
Gustavs	2	3	1	2	2	2	1	2	6	9
Undīne	3	3	3	3	1	2	1	2	8	10
Alberts	2	3	3	3	3	3	3	3	11	12
Krists	1	2	3	3	2	3	1	2	7	10
Elīna	3	3	3	3	3	3	3	3	12	12
Sandis	3	3	2	2	3	3	3	3	11	11

Augsts līmenis: 12 – 11 punkti; vidējs līmenis: 10 – 7 punkti; zems līmenis: 6 – 4 punkti.

Aplūkojot tabulu, var secināt ka pie kritērija *bērna līdzpārdzīvojumus zīmēšanas procesa laikā* ir audzis diviem bērniem – Beātei un Kristam. Lielākais kāpums ir pie kritērija *bērns zīmēšanas laikā izrāda emocijas*. Četri bērni ir paaugstinājuši savu rezultātu (Beāte, Gustavs, Undīne, Kristis). Diviem bērniem (Beāte, Gustavs) ir uzlabojies rādītājs *bērns zīmēšanas procesā piedalās ar visu ķermeni*. Diviem bērniem (Undīne, Kristis) ir uzlabojusies interese zīmēšanas procesā. Tā kā vairākums bērnu, jau pētījuma sākumā, savas emocijas izpauda un realizēja tās praktiskajās darbībās, tad izteikts kāpums ir redzams četriem bērniem (Beāte, Gustavs, Undīne, Kristis), kas kopumā ir, noteikti, labs rādītājs.

Uzskatāmāk, jau apkopotus rezultātus par bērnu emocionālo izpausmi pētījuma sākumā un beigās, atsaucoties uz iepriekš izvirzītajiem kritērijiem, var aplūkot diagrammā (sk.20.attēlu).

20.attēls Bērnu emocionālās izpausmes individuālo rādītāju dinamika

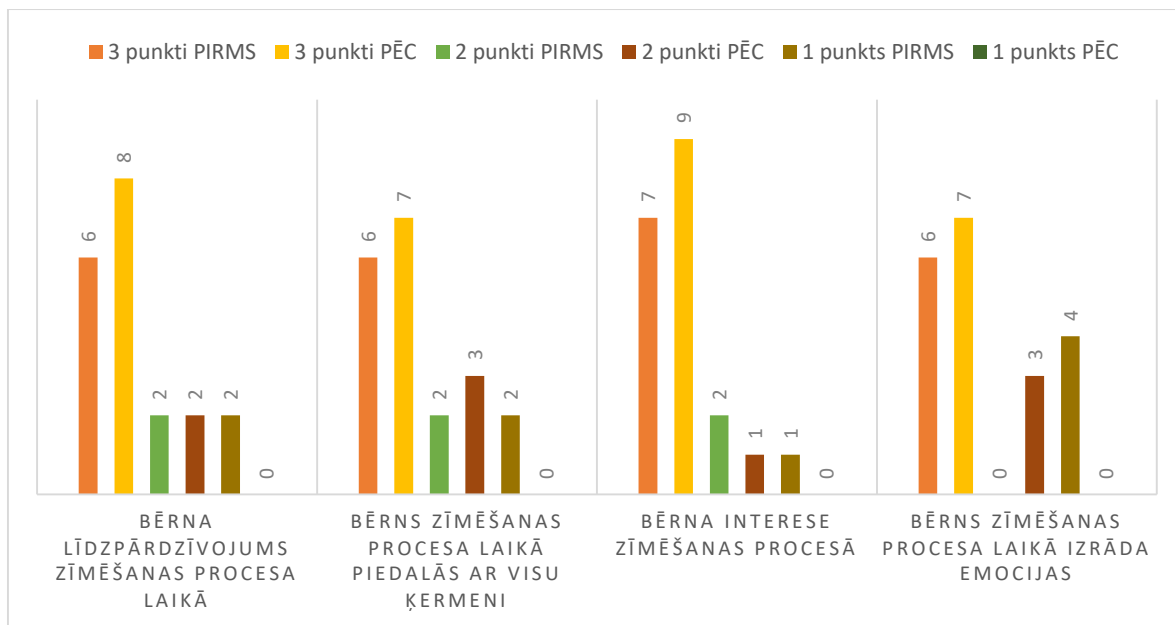
Aplūkojot gan tabulu, gan diagrammu, kurā pēc iepriekš izvirzītiem kritērijiem apkopoti bērnu emocionālās izpausmes rādītāji pētījuma sākumā un pētījuma beigās, darba autore secina, ka pētījuma laikā, gandrīz visu bērnu individuālie rādītāji ir pakāpušies. Ilzīte un Alberts, pētījuma beigās, pie kopējā punktu skaita ir guvuši + 1 punktu, Undīne ir guvusi + 2 punktus, Kristis un Gustavs guvuši ir + 3 punktus un Beāte ir guvusi vislielāko kāpumu + 4 punkti. Sandim kāpuma nav, rādītāji ir nemainīgi, taču kopumā šo varētu skaidrot, kā labus rādītājus jau pētījuma sākumā, kur pēc izvirzītajiem kritērijiem, viņa emocionālās izpausmes zīmēšanas procesā tika augsti novērtētas jau iepriekš. Arī Ernestam, Hannai un Elīnai savus rezultātus nebija iespējams uzlabot, jo jau pētījuma sākumā, viņi ieguva maksimālo punktu skaitu.

Lielākais punktu kāpums redzams pie tiem bērnu vārdiem, kuriem sākotnēji tie bija zemākie. Piemēram Beāte, Gustavs pētījuma sākumā zīmēšanas procesā bija klusi, savas

emocijas neizrādīja, darīja to bez liekām kustībām, toties pētījuma beigās bija jūtams, ka bērni ir emocionāli atvērtāki, paužot savu viedokli par redzēto un dzirdēto. Taču, ja turpmāk pedagogs nemainīs savas metodes, nepiedāvās lielāku materiālu izvēli, tehnikas šiem grupas bērniem, tad tieši šo bērnu emocionālās attīstības sekmēšana tiks slāpēta, atstāta novārtā. Lai izzinātu jauno, ir nepieciešams laiks. Zīmēšanas procesā bērnam vajag pažizteikties, tāpēc svarīgs ir pats zīmēšanas process, nevis rezultāts, tādēļ pedagogam svarīgi izvēlēties atbilstošus līdzekļus un paņēmienus, lai bērna vizuālo spēju attīstība pilnveidojas.

Zēns, vārdā Kristis, ar sākotnēji zemiem rādītājiem, pētījuma laikā lielas izmaiņas savos rādītājos nerasniedza, taču darba autorei bija patiess prieks, ka šos rādītājus varēja paaugstināt kaut nedaudz. Vērojot un veicot pārrunas ar zēnu, darba autore secināja, ka viņam interese par pašu zīmēšanas procesu ir liela, taču Kristam ir nepieciešama pieaugušā atbalsts, uzmanība, lai viņš varētu brīvi un atraisīti darboties. Zēnam svarīgs ir atbalsts gan no skolotājas, gan no savas ģimenes, kurā vecāku brīvais laiks netiek atvēlēts viņu dēlam. Tieši tādēļ bērns, savus darbus dara cik grib, un cik var. Secinājums ir viens - pedagogam vērā ņemams, ka svarīgs ir personiskais kontakts ar katru no bērniem, sekmējot personības emocionālo attīstību.

Uzskatāmi apkopotus bērnu kopējos rezultātus par emocionālo izpausmi pētījuma sākumā un pētījuma beigās, atsaucoties uz iepriekš izvirzītajiem kritērijiem, var aplūkot diagrammā (sk. 21. attēlu).

21.attēls emocionālās izpausmes veidošanās kopīgie rādītāji pa kritērijiem pētījuma sākumā un beigās

Aplūkojot šo diagrammu, varu secināt, ka pētījuma beigās tendence vērtējama kā pozitīva, un trīs punktus, katrā no kritērijiem, ir guvuši vēl vairāk bērnu, kā rezultātā ir mazinājies to bērnu skaits, kuriem ir divi vai viens punkts. Ievērojams kāpums ir kritērijos -

bērna līdzpārdzīvojums zīmēšanas procesa laikā (Beāte, Gustavs, Alberts, Krists), *bērns zīmēšanas procesa laikā izrāda emocijas* (Beāte, Gustavs, Undīne, Krists), taču neliels kāpums ir arī kritērijos - *bērns zīmēšanas procesa laikā piedalās ar visu ķermeni* (Ilzīte, Beāte, Gustavs), *bērna interese zīmēšanas procesā* (Undīne, Krists).

Darba autore vēlas uzsvērt, ka bērna interese zīmēšanā ir diezgan liela, un tas nozīmē, ka zīmēdarbība bērniem sagādā pozitīvas emocijas un ir personīgi nozīmīga dzīves darbība. Prieks ir bērnu rotaļu darbības pamatā. Pastāv uzskats, ka prieks bērnam rodas tad, ja viņam ir iespēja izmēģināt savas spējas (Dzintere, Stangaine, 2007), pareizāk sakot – pašizteikties. Pašizteikšanās zīmēdarbībā ir bērna pozitīvo emociju – prieka izraisītāja. Lai bērni spētu emocionāli izpausties un izjust prieku par radošo procesu, zīmēšanai, gleznošanai vajadzētu kļūt par patīkamu un līdz sirds dziļumiem gaidītu nodarbi, tādēļ ļoti svarīgi ir sadarboties arī ar vecākiem un informēt viņus par zīmēšanas nozīmīgumu bērnu emocionālajā attīstībā. Darba autore pilnīgi piekrīt A. Randohas teiktajam, ka vecāku atsaucība, līdzdalība un iesaistīšanās zīmēdarbības procesa aktualizācijā, dod lielu ieguldījumu bērna pozitīvo emociju sekmēšanā (Randoha, 2015).

Lai veicinātu bērnu līdzpārdzīvojumu, skolotājam būtu nepieciešamas izvēlēties nelielus un bērnu interesēm pietuvinātus stāstus, dzejoļus, pasakas, kino stāstus, gleznas vai attēlus, arī dažādas muzikālas kompozīcijas, jo katrs no šiem piedāvātajiem materiāliem bērnos sekmē emocionālo attīstību, kura vēlāk atspoguļojas vizuālās mākslas procesā.

Veiktajā pētījumā izvirzītā hipotēze apstiprinājās - 5-6 gadīga bērna emocionālās attīstības sekmēšana vizuālajā mākslā notiks, ja:

- bērnam ļauj netraucēti darboties,
- tiks radīta pozitīva pedagoģiskā vide,
- tiks piedāvāti brīvai izvēlei daudzveidīgi materiāli, zīmēšanas tehnikas.

Ieteikumi

Darba autore visa pētījuma garumā ir novērojusi ne tikai bērnu darbību, bet arī pedagogus, viņu sadarbību ar bērniem, ar viņu vecākiem. Tādēļ tika sagatavoti daži ieteikumi pedagogiem, jo kā arī min A. Randoha "...pedagogs ir bērna vizuālo spēju, prasmju apgūšanas virzītājs, viņa darbība ir lielisks paraugs un stimuls bērniem darboties. Pedagogs, noteikti, var pilnveidot bērnu vizuālās spējas un attīstīt radošu personību tikai tad, ja pats ir radošs, vispusīgs, ieinteresēts piedalīties praktiskā darbībā, veidot savu darbu un zīmētdarbībā izmanto daudzveidīgus paņēmienus un līdzekļus, veicinot bērna personības vispusīgu attīstību" (Randoha, 2015, 137).

Zīmēšanai ieteicams izmantot, pēc iespējas dažādākus līdzekļus, piemēram, dažāda formāta, faktūras un krāsas papīru, salvetes, dabas materiālus, kartona kastes, pudeles, akmeņus un citus nestandarta materiālus un paņēmienus. Arī tehnikas – spiedogi, dzija, spalvas, vates kociņi, burbuļplēve, sūklī, baloni un vēl daudz, un dažādi materiāli un tehnikas. Tieši tāpat – pedagogam nepieciešams izvērtēt iespēju nodrošināt pietiekami daudz vietas, lai katrs bērns varētu strādāt, netraucējot pārējos bērnus (ieteicams izmantot telpas iespējas, darbojoties ne tikai pie galdiem, bet arī zīmējot, atrodoties uz grīdas, pie sienas, zīmējot uz molberta, zīmējot brīvā dabā). Ieteicams apjomīgāku darbu veikšanai zīmēšanas procesā izmantot pāru un grupu darbu, tādējādi veicinot saskarsmes prasmju attīstību bērnu un pieaugušo sadarbībā.

Bērna attīstībā uzmanība vēršama dažādu spēju attīstībai, radot tādus apstākļus, lai darba process radītu ne tikai interesi, bet arī tālākus darbības motīvus. Tādēļ sagatavošanās procesā ieteicams iekļaut vairāk muzikālo kompozīciju noklausīšanos, gleznu vai attēlu aplūkošanu, pasaku stāstīšanu un demonstrēšanu, radošo stāstījumu veidošanu un rotaļas.

Pedagogiem un vecākiem ieteicams organizēt darbu tā, lai tiktu apgūtas bērna pamatprasmes, gūtas nepieciešamās zināšanas par materiālu izmantošanas iespējām un, lai bērns var darboties patstāvīgi un justies brīvi. Sagatavošanās zīmētdarbībai izglītības iestādē un mājās, bērns pēc iespējas tai sagatavojas pats, pedagogi un vecāki darbojas kā konsultanti, neko nedara bērna ne darba vietas sakārtošanā, ne pašā zīmēšanas procesā.

Pedagogu ievērībai - strādājot ar bērniem, nekādā gadījumā nedrīkst kritizēt bērna darbu vai izturēties nievājoši. Pieauguša cilvēka neizpratne var nonāvēt bērna vēlmi vēl jebkad zīmēt, nevajadzētu bērnam uzspiest pieaugušo priekšstatus par apkārtējo pasauli, jo viņš neredz pasauli tādu kā pieaugušais. Jārespektē bērna redzējums un viņa attieksme pret apkārtējo pasauli (visc.gov.lv).

Secinājumi

Darba autore ir pārliecināta, ka svarīgu lomu bērnam zīmēšanas procesā ieņem emocijas.

1. Emocijas ir jēdziens, kas raksturo cilvēku, bērnu iekšējās sajūtas, tās var būt gan pozitīvas, gan negatīvas. Emociju paušana bieži parādās uzvedības traucējumos, ko var redzēt apkārtējie – agresija, smiekli, asaras, dusmas, uztraukums. Cilvēka emocijās izpaužas viņa attieksmē pret apkārtējo pasauli, kā arī pašam pret sevi. Emocijas tiek izrādītas visās darbībās un vizuālā māksla ir viena no tām, kurā bērns var bez vārdiem parādīt savas izjūtas.
2. Analizējot literatūru par vizuālo mākslu, uzskati par zīmēšanas attīstību ir dažādi. Autorei tuvāks šķita V. Hibneres iedalījums un raksturojums. Piekrītu tam, ka bērna zīmēšana sākas tad, kad viņš atklāj, ka zīmulis, krīts, pildspalva vai kas cits atstāj pēdas, vēlāk jau bērns cenšas tikai atdarināt pieaugušo, tādēļ svarīgi būtu, ja vecāki zīmētu kopā ar savu bērnu. Svarīgi ir arī tas, lai bērnam būtu brīvi pieejams viss, kas nepieciešams, lai varētu zīmēt.
3. Bērns savas emocijas un sajūtas var brīvi izpaust zīmējumos, tā nostiprinot savas pozitīvās emocijas, pārdzīvojot tās vēlreiz, vai arī atbrīvojoties no negatīvajām emocijām, uzzīmējot tās uz papīra lapas. Bērni, lai atbrīvotos no savām negatīvajām emocijām, uzzīmējot tās, aizkrāso ar tumšu krāsu, lai neredzētu pats un arī citi, bet ir bērni, kas savu uzzīmēto darbu saņurca un izmet ārā. Tādā veidā viņi cenšas atbrīvoties no tām. Vizuālā māksla palīdz izpētīt emocijas. Zīmēdarbība ir bērna rotaļa, kurā viņš ne tikai vēlreiz izdzīvo emocionālos pārdzīvojumus, bet arī rada jaunus vizuālos tēlus (Randoha, 2015), turklāt zīmēdarbība, tāpat kā rotaļa, ir radoša, motivēta darbība, kurā attīstās iztēle, domāšana (Маханева, Рецикова, 2008).
4. Tēlotājdarbībai ir nozīmīga loma bērnu attīstībā, jo tā attīsta uztveri, radošo domāšanu, pirkstu sīko muskulatūru, sekmē pozitīvas emocijas, uzmanības noturību, un sagatavo roku rakstītprasmei. Zīmēšanas procesā bērns vispirms atklāj, iepazīst pats sevi un pēc tam parāda citiem, jo tieši zīmēšana bērnam ir atklājuma process. Viņš tajā attēlo izjusto, redzēto, pārdzīvoto, kas pārtop mākslas darbā. Zīmēšana ir bērna vajadzība, jo tā sniedz iespēju izteikties, rada pasauli daudz krāsaināku, skaistāku un emocionāli bagātāku.
5. Zīmēšanas process, pirmsskolas izglītības iestādes bērnam, ir personīgi nozīmīga darbība (Randoha, 2015), tāpēc ir jāpieāvā dažādas un interesantas darbības, arī pamainot materiālus, bērns atvērsies un parādīs to, kas viņam liekas interesants, tādejādi pedagogs var atrast dažādas pieejas turpmākai darbībai.

6. Bērniem ļoti svarīgi ir pedagoga ierosinājumi, ja tādu nav, tad bērnam nav intereses darboties. Pedagoga emocionālais atbalsts un līdzdarbošanās bērnus uzrunā un iedvesmo. Pieaugušajiem ir aktīvi jāiesaistās dažādās bērnu interesējošās aktivitātēs, kas tikai veicinās bērnu emocionālo atsaucību, un skolotājs ir tas, kurš spēj virzīt bērnu vizuālo spēju, prasmju apgūšanai, jo tieši viņa darbība ir lielisks stimuls un motivācija bērniem darboties.
 7. Pedagogam nevajadzētu iejaukties bērna zīmēšanas procesā, jo viņš to dara pats, vadoties pēc savām emocijām. Vienīgi, ja bērns jautā, piemēra, kā var uzzīmēt suni, pedagogs var to parādīt, bet iedrošināt bērnu ar to, ka viņam sanāk labāk.
 8. Nepieciešams bērnam sniegt pozitīvu vērtējumu par zīmēdarbības norisi, nesalīdzināt bērnu darbus un vērtējumus, taču saskatīt attīstības dinamiku gan procesā, gan rezultātā, tādēļ īpaši svarīgi ir ievērot katra bērna individualitāti.
 9. Lai bērni spētu emocionāli izpausties un izjust prieku par radošo procesu, zīmēšanai, gleznošanai vajadzētu kļūt par patīkamu un līdz sirds dziļumiem gaidītu nodarbi, tādēļ ļoti svarīgi ir sadarboties arī ar vecākiem un informēt viņus par zīmēšanas nozīmīgumu bērnu emocionālajā attīstībā.
 10. Darbā izvirzītās darba hipotēzes ir apstiprinājušās. Ja bērni jūtas brīvi darba procesā, un pedagogs zina bērnu, viņa vajadzības, kā arī tiek piedāvāta iespēja darbu veikt ar dažādiem materiāliem, tad arī bērni zīmēs labprāt un zīmējumos varēs paust arī savas emocijas. Svarīgi, lai bērna vēlmi zīmēt atbalstītu ne tikai pedagogs, bet arī viņa vecāki.
- Pētījumā izmantojot dažādas pētījuma metodes, darba autore pārliecinājās, ka nelielā laika posmā iespējams paplašināt bērnu interesi par zīmēšanas procesu, veicināt radošumu un vairo bērnu pozitīvās emocijas.

Literatūras un avotu saraksts

1. Anspaks, J. (2004) *Mākslas pedagoģija 1*. Rīga: RaKa.
2. Austruma, S., Savicka, S. (2000) *Konsultants vizuālajā mākslā pamatskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
3. Batņa, V. (2007) *Rosinot bērna iekšējo pasauli*. Rīga: RaKa.
4. Dauge, A. (1928) *Audzināšanas ideāls un īstenība*. Rīga.
5. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007) *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka.
6. Džonstone, Dž. E. (2006). *Ceļvedis psiholoģijā*. Rīga: Diena.
7. Edeirs, Dž. (2008) *Radošas domāšanas māksla*. Rīga: Lietišķās informācijas dienests.
8. *Emocijas un to veidi* (2008) Pieejams <https://vumi.wordpress.com/2008/03/31/emocijas-un-to-veidi/> (skatīts 18.10.2021.)
9. Ēriksons, Ē. (1983) *Identitāte: Jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
10. Freiberga, I. (2000) *Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā*. Rīga: Izglītības soļi.
11. Frīdenberga, B. (2003) *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Rīga; RaKa.
12. Gelbs, M. Dž. (2006) *Domā kā Leonard oda Vinči*. Rīga: Jumava.
13. Geske, A., Grīnfelds A. (2001) *Izglītības pētījumu metodoloģija un metodes*. Rīga: RaKa.
14. Goulmens, D. (2001) *Tava emocionālā inteliģence*. Rīga: Jumava.
15. Grava, J. (2018) *Bērncentrētas pedagoģiskās pieejas īstenošana bērnu pašrealizācijai pirmsskolā*. Promocijas darbs. Liepāja: Liepājas Universitāte. Pieejams: https://www.liepu.lv/uploads/files/Disert%C4%81cija_Grava_26_03_2018.pdf (skatīts 04.10.2021.)
16. Grīva, D. (1999) *Es zīmēju savu pasauli*. Pirmsskolas izglītība. Nr.4. 28.-32. lpp.
17. Hibnere, V. (1977) *Bērnu tēlotājdarbības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne.
18. Hibnere, V. (1998) *Bērna vizuālā darbība*. Rīga: RaKa.
19. Hibnere, V., Grasmene L. (2000) *Bērna vizuālā darbība. II daļa*. Rīga: RaKa.
20. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
21. Kalēja-Gasparoviča, D (2020) *Bērna radošā pašizpaušme vizuālajā mākslā pirmsskolā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
22. Kalote, G. (1999) *Bērnu zīmētprasmes īpatnības pirmsskolas vecumā*. Pirmsskolas izglītība. Nr.1. 23.-25. lpp.
23. Kamarova, T. (1982) *Kā mācīt bērniem zīmēt*. Rīga: Zvaigzne.
24. Kempbels, R. (2004) *Kā mīlēt savu bērnu?* Rīga: Amnis.
25. *Kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību joma*. Pieejams <https://mape.skola2030.lv/materials/8jv4eV3Tws4WicYTWNsrnsn> (skatīts 16.10.2021.)

26. Latviešu valodas saskaidrojoša vārdnīca (1987). Rīga: Avots
27. Lika, I. (2003) *Bērnu psiholoģija 1. daļa*. Liepāja: LiePa.
28. *Mākslas pasaule*. (2017) Pieejams <https://www.mmic.lv/> (skatīts 22.10.2021.)
29. Meikšāne, Dz. (1998). *Psiholoģija mums pašiem*. Rīga: RaKa.
30. *Metodiskie materiāli* (2020) Pieejams <https://www.visc.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-1> (skatīts 16.10.2021.)
31. Miķelsone, I. (1994) *Pirmsskolas vecuma bērnu tēlotājdarbības tipoloģiskās īpatnības*. Liepāja.
32. Miķelsone, I. (2012) *Ceļā uz skolu*. Pirmsskolas izglītība. Rīga: Zvaigzne ABC.
33. Orinska, I. (2014) *Pirkstiņu tehnikas izmantošana tēlotājdarbībā*. Pirmsskolā. Nr.10 (21) 20.-25. lpp.
34. OSHO. (2012) *Emocijas. Atbrīvošanās no dusmām, greizsirdības un bailēm*. Rīga: Sētava.
35. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca (2000). Rīga: Zvaigzne ABC.
36. *Pirmsskola* (2013) Pieejams [https://www.pedagogiem.lv/lv/katalogs/shop/zurnals---pirmsskola--/zurnals---pirmsskola--/zurnals---pirmsskola--nr--6--2013/file:///C:/Users/user/Downloads/Pirmsskola_Nr_6_2013%20\(1\).pdf](https://www.pedagogiem.lv/lv/katalogs/shop/zurnals---pirmsskola--/zurnals---pirmsskola--/zurnals---pirmsskola--nr--6--2013/file:///C:/Users/user/Downloads/Pirmsskola_Nr_6_2013%20(1).pdf) (skatīts 04.10.2021.)
37. Prindule, L. (1995) *Skolēna attīstības psiholoģija 2. daļa*. Liepāja: LPA iespieddaļa.
38. *Psiholoģija vidusskolai* (1999). Rīga: Zvaigzne ABC.
39. *Psiholoģijas vārdnīca* (1999). Rīga: Mācību grāmata.
40. Purēns, V. (2019) *Kā izprast emocijas?* Rīga: RaKa.
41. Randoha, A. (2015) *Pirmsskolēna pašizteikšanās zīmētdarbībā*. Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā. Rīga: RaKa.
42. Randoha, A. (2015) *Pirmsskolēna vizuālo spēju pilnveide tēlotājdarbībā*. Disertācija. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/45278/a_randohas_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y (skatīts 19.10.2021.).
43. Samusēviča, A. (2000) *Pētīšanas metodes pedagoģiskajā procesā. Mācību līdzeklis*. Liepāja: LiePa.
44. Sīmane, Z. (1998) *Vizuālā māksla 1-9.klasei*. Lielvārde: Lielvārds.
45. Smits, R. (2007) *Mākslinieka rokasgrāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC.
46. Students, J.A. (1935) *Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija*. Rīga: Autora izdevumā.
47. Svence, G. (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
48. Svenne, O. (1930) *Modernie audzināšanas jautājumi*. Rīga: Auseklis.

49. Špona A., Čehlova Z. (2004) *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga: Raka.
50. Špona, A. (2004) *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
51. Šteinberga, A. (2013) *Pedagoģiskā psiholoģija* . Rīga: RaKa.
52. Šteiners, R. (2000) *Vispārējā cilvēkmācība kā pedagoģijas pamats*. Rīga: Raka.
53. Vahtere, E. (2006) *Darīsim kopā ar bērniem*. Jelgava: Jelgavas tipogrāfija.
54. Vilciņa, A. (1998) *Vai es esmu tā vērts, lai bērns mani atdarinātu?*// Pirmsskolas izglītība, Nr.3.
55. Villido, I. (2021) *Emocijas. Cilvēka lielākā atkarība*. Rīga: Aminori.
56. Vorobjovs, A. (1996) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds.
57. Bartel, M (2001) *Creativity Killers. Pieejams*
<https://www.goshen.edu/art/ed/creativity-killers.html> (skatīts 12.03.2021.)
58. Goldie, P. (2000) *The Emotions: A Philosophical Exploration*. Oxford University Press
59. Myers, D.,G. (2001) *Social Psychology. 7th edition*. McGraw-Hill (Tx).
60. Seligman, M. *Positive Psychology Center. Pieejams: https://ppc.sas.upenn.edu/*
(skatīts 18.10.2021.).
61. Изард, Э. К. (1999). *Психология эмоций*. - СПб.: Питер, 460 с.
62. Изард, К.Е. (2001) *Эмоции и чувства*. Санкт-Петербург: Питер.
63. Маханева, М.Д., Решикова, С.В. (2008) *Игровые занятия с детьми от 1 до 3 лет*.
 Методическое пособие для педагогов и родителей. Москва: ТЦ Сфера
64. Мухина, В.С. (1981) *Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта*. – Москва.
65. Полуянов, Ю. (1988) *Дети рисуют*. Москва: Педагогика.
66. Смирнов, А.А. (1927) *Психология ребенка и подростка*. Москва.

Pielikums

GALVOJUMS

Es, Liene Roze

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Liene Roze

(*paraksts)

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: _____

*DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR
LAIKA ZĪMOGU

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / **Bakalaura darbs** / (atbilstošo pasvītrot)

LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors: _____ Liene Roze (*paraksts) _____

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs:

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Darbs iesniegts LU Kuldīgas filiālē

Biroja administratore _____ Jana Roze _____. _____. 20 _____.
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)

Kvalifikācijas darbs/ **Bakalaura darbs**

Pārbaudījuma komisijas 20 _____. gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

Vērtējums

(vērtējums ballēs)

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma komisijas priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)

*DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR
LAIKA ZĪMOGU